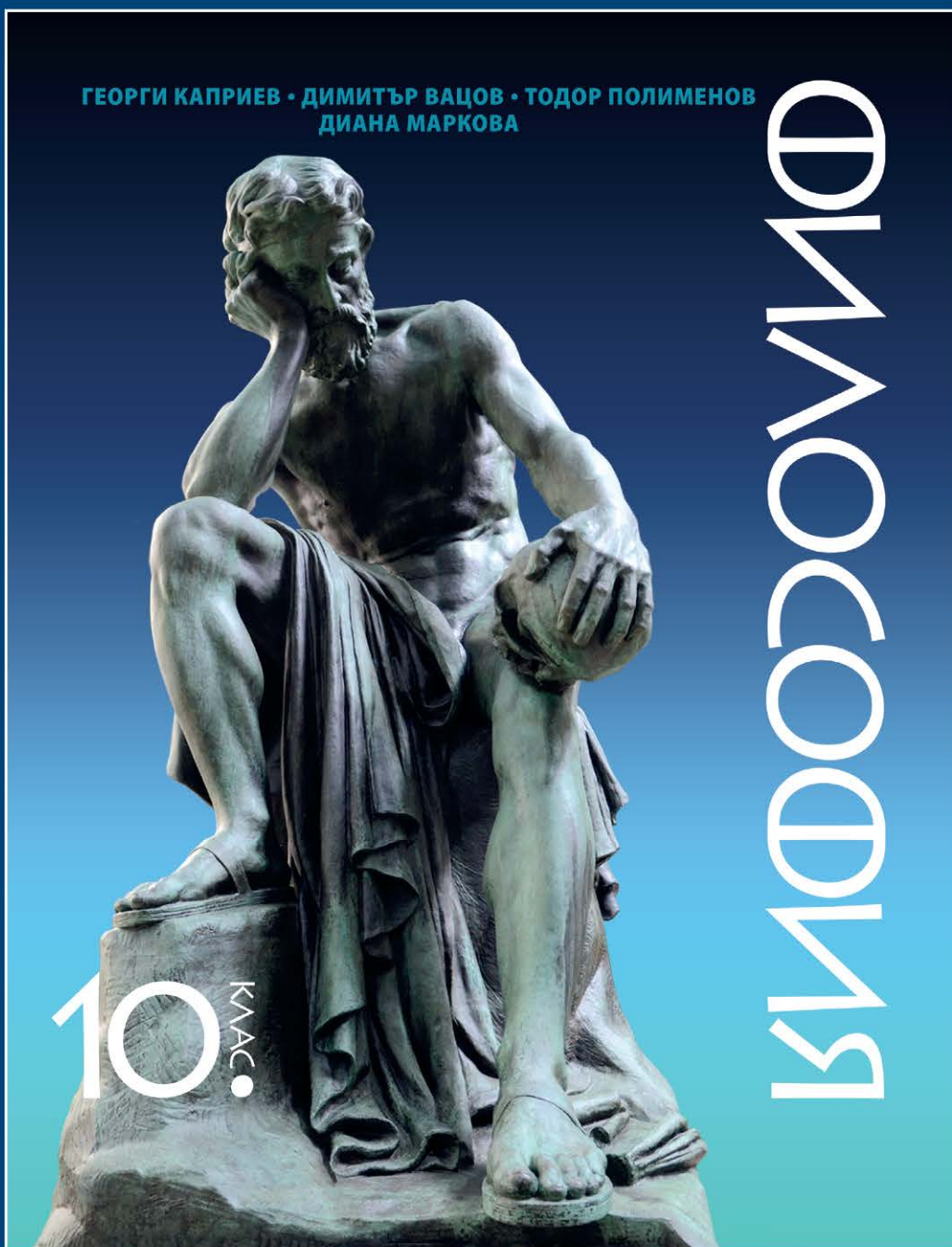

КНИГА ЗА УЧИТЕЛЯ

ГЕОРГИ КАПРИЕВ • ДИМИТЪР ВАЦОВ • ТОДОР ПОЛИМЕНОВ
ДИАНА МАРКОВА

БУЛВЕСТ 2000

Klett

КНИГА ЗА УЧИТЕЛЯ
по
ФИЛОСОФИЯ
за 10. клас

Автори

- © Георги Теологов Каприев, 2019
- © Димитър Милчев Вацов, 2019
- © Тодор Румянов Полименов, 2019
- © Диана Маркова Шойкова, 2019

Графичен дизайн

- © Николай Йорданов Пекарев, 2019

Издател

- © „КЛЕТ България“ ООД, 2019
- ISBN 978-954-18-1423-9

Възпроизвеждането на това издание или на отделни негови части под каквато и да е форма без изричното писмено съгласие на „КЛЕТ БЪЛГАРИЯ“ ООД е престъпление.

Уважаеми колеги философи,

Тази книга е в подкрепа на обучението по философия в 10. клас и улеснява въвеждането на новата учебна програма по философия. Тя е част от учебния комплект на издателство „Клет България“ по философия за 10. клас.

Да представим философията като наука, е водещото убеждение на авторския колектив и в този смисъл не сме спестили специфични философски понятия, идеи, формулировки. Историко-философският и тематичният подход се преплитат. В учебника са представени най-нови преводи на текстове и идеи на разбираем за учениците език с редица пояснения и допълващи рубрики. Учебното съдържание е добре структурирано, смислово наситено и прави редица съдържателни вътрешнопредметни и междупредметни връзки. Успешно е осъществено взаимоотношението наука – културно-образователна област – учебен предмет – учебна програма за постигане на основната цел – подпомагане на развитието на автономна личност, подготвена

да участва съзнателно и конструктивно в живота на социалната общност. Развитието на самостоятелно, критично и творческо мислене е отговорност на авторския колектив, създал учебника, и на учителя и може да се постигне в контекста на класическите проблеми и постижения на философската традиция.

Учебният комплект предоставя възможност за модерно и динамично преподаване и осигурява синхрон между идеите на авторския колектив и планираните в новата учебна програма цели, очакваните резултати и придобити компетенции.

Урочните единици са представени разнообразно и достъпно и с оглед на осигуряване на различните познавателни равнища.

Застъпените иновативни техники и подходи преподават атрактивно представяне на учебното съдържание и по-активно участие на учениците в процеса на обучение.

От авторите

СЪДЪРЖАНИЕ

Особености на обучението по философия в 10. клас	5
Предназначение, начин на работа и структура на учебния комплект	6
Представяне на предимствата на учебния комплект	8
Педагогическа технология, заложена при разработването на учебната система за обучението по философия в 10. клас	9
Методически насоки и разработки на уроците	11
Годишно тематично разпределение по философия за 10. клас	33
Учебна програма по философия за 10. клас	38
Отговори на въпроси и задачи от раздел „Логика и критическо мислене“	44
Отговори на въпросите от тестовете от учебника	51

ОСОБЕНОСТИ НА ОБУЧЕНИЕТО ПО ФИЛОСОФИЯ В 10. КЛАС

Обучението по философия в 10. клас по новата учебна програма започва в началото на учебната 2019 – 2020 г. Неговата *основна цел* е да подпомогне развитието на самостоятелно, критично и творческо мислене чрез формиране на съвкупност от знания и функционални компетентности в контекста на класическите проблеми и постиженията на философската традиция.

То се ръководи от следните принципи:

- съгласуване с нуждите и интересите на ученика;
- диалогичност; интерактивност и интересубектност в образованието;
- развитие на ключови компетентности;
- партньорство;
- развитие на класа и училището като демократични общности.

Учебното съдържание обхваща четири области на компетентност: „Познание и реалност“; „Личност и общество“; „Критическо мислене и аргументация“; „Основни познавателни и функционални компетентности“.

То е структурирано около четири основни теми:

1. Начала на философското познание;
2. Език и критическо мислене;
3. Философското познание и реалността;
4. Социална философия и философия на правото.

Приоритет е постепенното изграждане на умения и „преносими“ компетентности (виж таблицата от учебната програма по философия за 10. клас – общообразователна подготовка), които се формират в процеса на обучение по философия, но са напълно приложими и в

други съдържателни области. Тези компетентности се въвеждат и упражняват на начално ниво в 8. клас, после в 9. клас, като се очаква да бъдат развити напълно в края на 10. клас. Овладяването на умения като приоритет се проявява в предвиденото съотношение между броя на часовете за нови знания и този за практически дейности и упражнения. Така например от общия брой часове за нови знания са предвидени 40%, за практически дейности и упражнения – 45%, за обобщение – 7%, за контрол и оценка на знанията (вкл. входно и изходно равнище) – 8%. Съотношението при формите на оценяване също отразява очакването да се отчита и участието на ученика в групите и практическите дейности (30%).

Учебното време е разпределено между уроците за нови знания, за практически упражнения, за обобщение, за контрол и оценка на знанията. *Като иновация и приоритетно са развити уроците за практически упражнения.* Предвидени са три урока за обобщение след всеки раздел в учебника. Специално са разработени и два урока за контрол и оценка на знанията, плюс два урока за регистриране на входното и изходното равнище на подготовка на учениците в началото и в края на учебната година.

Урочните единици покриват знанията по четирите глобални теми и планираните практически умения във връзка с познавателните и функционалните компетентности: анализ на философски текст, създаване на аналитичен текст, участие в дискусия, анализ на казус, работа по проект.

ПРЕДНАЗНАЧЕНИЕ, НАЧИН ЗА РАБОТА И СТРУКТУРА НА УЧЕБНИЯ КОМПЛЕКТ

Учебникът отговаря убедително на основното очакване по учебната програма за философско осмисляне на всекидневния опит, себепознание и личностно развитие. Същевременно задоволява потребностите и интересите на учениците от диалогичност, интерсубективност, интерактивност, а именно чрез едно по-достъпно и интересно представяне на учебния материал, с допълваща информация и задачи, с обогатяващи текстове, с множество интересно и ефективно поставени въпроси.

Учебникът представя сравнително широко философската традиция, като представя в 29 урока за нови знания основните теми, предвидени по учебна програма.

В първата част на учебника е представена исторически връзката на логиката (изкуството на аргументацията) с граматиката (изкуството на правилното писане) и реториката (изкуството за красноречието и убедителното говорене) – като съставна част от образоваността на свободния човек. Това се случва още във времето на Късната античност, а в „пакет“ с граматиката и реториката тя влиза и в средновековните школи и после в първите университети. През Новото време връзката с езиковите дисциплини граматика и реторика намалява. Логиката става част от общото философско образование с акцент върху формалната страна на мисленето и познанието.

Учебникът проследява родството между логиката и математиката от средата на XIX век и особено от края на XIX до средата на XX век и революционните развития в логическата теория. Редом с редица технически постижения и разширения на обхвата на логическите изследвания се достига и до едно ново и по-дълбоко разбиране за вътрешната връзка на логическите феномени с функционирането на езика. В последвалото развитие през втората половина на XX век логическият анализ на езика и темата за аргументацията биват стандартизирани чрез множество учебници и включването им в този осъвременен вид в актуалните учебни програми.

След Освобождението в България бързо се превеждат актуални за онова време учебници по логика. (Още през 1884 г. Екатерина Каравелова вече е превела от английски и публикувала само няколко години по-рано излезлия курс по логика на влиятелния логик и икономист Стенли Джевънс.) След промените през 1989 г. логиката става съставна част от философския цикъл предмети в средните училища.

За съжаление, всички учебници по логика за средното образование, които бяха публикувани досега, страдат от един много сериозен методологически недостатък. За да се разбере в какво се състои той, е важно да се знае, че исторически логическата теория може да се раздели на традиционна логика (от Аристотел до края на XIX век) и съвременна логика (от края на XIX век насам). Съвременната логика изследва същите феномени, с които се е занимавала и традиционната логика, но ги интерпретира по коренно различен начин и съответно достига до твърде различни възгледи и решения. При това съвременните решения имат не-

сравнимо по-голям обяснителен потенциал от този на традиционните схващания. Нещо повече, немало традиционни понятия и интерпретации се отхвърлят от съвременната теория и се заменят с нови. И тук идва проблемът. По една или друга причина всички учебници по логика за средното образование представят предимно, а много често и единствено традиционната логика (в най-добрия случай двете теории са представени една след друга, без да е обяснена връзката помежду им, така че учениците се натъкват на паралелни вселени без мостове между тях). Проблемът е, че тези учебници – така да се каже – „премълчават“ развитието на логиката от последните 140 години, с което по същество заблуждават учениците, че това, което им се предлага, е актуалната логическа теория. Разбира се, преподаването на традиционната логика е нещо напълно легитимно и интересно, но не и когато се прави систематично – така, сякаш това е самата логическа теория. Напротив, преподаването на традиционната логика би трябвало да бъде историческо – да се каже честно, че това са теории, които са изместени от нови анализи и понятия, но които, естествено, са важни за разбирането на съвременната позиция. В учебници по логика от Новото време нещата са много по-динамични и дискуссионни, отколкото изглеждат вследствие на систематизирането на традиционните схващания в съвременните български учебници по логика за средните училища.

Настоящият учебник се стреми, следвайки предзададените стандарти на Министерството на образованието и науката, да „осъвремени“ ситуацията на преподаването по логика в средните училища – да представи в компактна и разбираема форма съвременната логическа теория от средата на XX век насам. Разбира се, при всички възможни поводи – там, където обемът на логическите уроци го позволяваше – учебникът се позовава и на традиционната логика, особено в случаите, в които това дава важни философски ориентири.

Едно по-нататъшно предимство на логическата част на настоящия учебник, по което той се различава от досегашните български учебници за средните училища, но с оглед на което той е в съзвучие с начините, по които се пишат съвременните учебници по логика по света, е, че представянето на съдържанието върви ръка за ръка с анализ на езика. Това прави усвояването на учебния материал по-лесно. За тази цел постоянно се привеждат и примери с изречения, които се подлагат на разбор и които раздвигват фантазията.

Съвременното представяне на материала и особено представянето на актуален материал, ориентацията към анализ на езика, многото примери, вниманието за точен, прецизен и коректен изказ – въпреки че или може би именно защото читателите ще бъдат ученици – и свеждането на техническата терминология до минимум са основните предимства на логическата част на настоящия учебник. Не на последно място трябва да се отбележи, че в уроците има въпроси, които следва да провокират учениците към размисъл, както и задачи

за самостоятелна работа, чиито отговори, решения и коментари са дадени накрая в книгата за учителя.

Във втората си част учебникът представя развитието на философията от нейните начала до нейното настояще. Вниманието е изцяло насочено към актуалността на представяните учения и проблеми, тяхното възможно включване в съвременното философстване. Заедно с това се акцентира върху „несвоевременното“ в по-древните философски стилове и проблематики: тяхната способност да ни поставя в „отстранена“, привилегирована гледна точка спрямо днешното всекидневно мислене и съответните идеологии. Очертана е съществената връзка между философията и природните науки, теологията, социологията, политическите науки. В тяхната актуалност са представени темите за метода и сигурността на познанието, съществуването и идентичността, свободата и властта, толерантността и признаването, справедливостта и правото.

Формирането и тренирането на практически и функционални умения е планирано и разработено в 16 урока от учебника, за които са предвидени 32 учебни часа. Те дават възможност за усвояване на понятия и знания в различните нива: четене с разбиране, анализ, сравнение, тълкуване, интерпретиране, класифициране, дискутиране и отстояване на лична или авторова теза, създаване на интерпретативен текст.

Уроците за обобщение са четири. Те са структурирани с въпроси и отговори, като целта е да се припомни съдържанието на важни конкретни понятия, но и да се постигне ниво на обобщеност и интегритет на знанията.

Уроците за контрол и оценка на знанията са 4 (включително за регистриране на входно и изходно равнище на знанията). Те са разработени в тестова форма. В тях има въпроси, свързани с различни нива на усвояване на знанията, като част от въпросите са закрити, т.е. ученикът трябва да посочи един верен според него отговор; част от въпросите са отворени – дават възможност за изразяване на лично мнение и за интерпретиране. Тестовете включват и по един текст с въпроси към него с цел да се оцени способността на ученика да разпознава основната философска тема или проблем в текста, да открива авторската теза и да формулира своя. Изключение прави регистрирането на входно равнище на познания, което се основава върху работата и анализа на текст на Карл Ясперс и цели очертаването на мост между познанието от 8., 9. и 10. клас. След проверка и оценка на попълнените тестове следва учителят да коментира постигнатия напредък при някои ученици, както и затруднения – при други, да коригира и отработи масово допуснати грешки, да направи обратната връзка за себе си относно управлението на обучителния процес. Да не забравяме, че оценката има не само обучаваща функция, а и възпитателна – ученикът трябва да разбере причините за успеха или неуспеха на учебната дейност и да бъде подпомогнат в ситуациите на неуспех. Добре е учениците предварително да бъдат информирани за критериите за оценка на техните знания, умения, напредък, а именно: тяхната философска грамотност (познаване на основните въведени понятия и тяхната употреба, най-значимите идеи и концепции, както и тяхното практическо приложение), убедителност (умеят ли да изтъкват основанията за своите твърдения) и оригиналност на мисленето.

Учебникът предоставя много смислово свързани с учебното съдържание текстове с въпроси към тях. Те доизясняват основните въведени понятия, обогатяват и подпомагат упражняването на аналитичните и интерпретативните умения на учениците. Текстове са представени в рубриците след уроците за ново знание: „Във фокус“, след уроците за практически умения – в рубриците „Ти анализирай“, „Време за дискусия“, „Бръснарят на Окам“, „Ти тълкуваш“, както и в работните листове – „Мога да интерпретирам“, „Сравнявам“, „Следвам философите“, „Изток – Запад“ и др. Работата с философските текстове е от особено значение за усвояването на новите понятия и философския език като цяло.

Електронното издание на учебника следва структурата на печатното му издание. То допълва и онагледява учебното съдържание, улеснява възприемането му чрез таблици, схеми, мултимедийни продукти – презентации и пр. В него се предлагат електронни ресурси за илюстриране и упражняване на учебното съдържание, повече изображения, линкове към различни сайтове, видеоклипове и филми. Електронното издание на учебника се очаква да съвмести образователната и развлекателната функция, като разнообрази начина на информиране и активизира учениците да ползват и развиват своите ИТ компетенции и умения.

Работните листове отговарят на темите на уроците за нови знания и предлагат голямо разнообразие от упражнения, които трябва да регистрират нива на усвояване на знанията: описание, анализиране, сравняване, интерпретиране, дискутиране, креативно мислене. Рубриката „Упражнявам понятията“ предвижда предимно задачи за поставяне на пропуснатите думи, конструиране на мисли; рубриката „Мисля, че...“ предполага ученикът да продължи зададена насока на размислене; рубриката „Мога да сравнявам“ предполага съпоставка между двойки опозиции понятия или други въведени по учебна програма понятия; в рубриката „Мога да интерпретирам“ в голяма част от задачите ученикът трябва да се запознае с философски текст и да интерпретира основната теза или послание в него. Рубриката „Изток – Запад“ е в плюс за тези, които гледат по-широк светоглед и имат интерес към идеите на източната философия.

Книгата за учителя е посветена на организация на обучението по философия в 10. клас в контекста на новите образователни реалности и учебната програма. Представено е годишно тематично разпределение, съобразено с новите изисквания на МОН, което ще е в полза на планирането на работата през учебната година и спазването на изискваното съотношение между уроците за нови знания, за практически дейности и умения, за контрол и оценка и за обобщение. В табличен вариант се предлагат и кратки методически разработки на всички типове уроци, залегнали в съдържанието на учебника.

Уважаеми колеги, всички наши насоки имат препоръчителен характер за вас. Вие имате свободата да очертаете непосредствени цели на уроците, специфични задачи, да използвате допълнителна литература и средства, подходящи за аудиторията; да промените технологията на урока, да апробирате свои иновативни идеи и решения.

ПРЕДСТАВЯНЕ НА ПРЕДИМСТВАТА НА УЧЕБНИЯ КОМПЛЕКТ

Предварителното запознаване с предимствата и възможностите за преподаване с учебния комплект на издателство „Клет България“ ще осигури увереност и свобода на учителя чрез използване на различните ресурси и разнообразните методики, подходи и задачи за усвояване на учебното съдържание. Различните по характер задачи ще помогнат на преподавателя да реши проблема с различната динамика на работа в отделните класове. Възлагането на групови задачи и изследователски проекти ще подобри комуникацията между учениците и техните умения за екипна работа.

Учебникът по философия за 10. клас отразява намеренията на авторския колектив да предостави на учителската колегия учебник, който е написан модерно, увлекателно, диалогично. Той отговаря на ДОС и въвежда новата учебна програма по философия за 10. клас – общообразователна подготовка.

Учебникът е философичен – представя темите и авторитетите във философията, логиката и политическите науки прецизно, с добре подбрани текстове и задачи, с най-нови преводи на добър философски език. Голямо предимство на учебника са и ефективно зададените въпроси, които провокират мисленето, разширяват съзнанието и подпомагат осмислянето на личния опит.

Учебникът по замисъл е демократичен и диалогичен – задачите и въпросите за размисъл предполагат формиране на лична позиция по редица проблеми и подпомагат ученика както сам да гради своята личност, така и да се дистанцира от своята или обществената ситуация у нас, за да разбере и оцени принципите на общественото съграждане и просперитет. Една проекция може да бъде проследена в поставените задачи и въпроси – тази за осмисляне и публично дискутиране на общото благо и за подготвяне на чувствителността и разбирането към проблемите на хората, които са различни или застрашени от социално изключване, като бежанци, хора с увреждания и др.

Учебникът се отличава с практическа значимост с оглед на многото идеи и връзки, които разширяват съзнанието и светогледа и могат да бъдат прилагани в професионален и житейски план.

Структурата на всяка урочна единица за нови знания е решена чрез допълване на основния текст с множество рубрики: „Речник“, „Въпроси за размисъл“, „Във Фокус“, „Енциклопедия“, „Живот и творчество“, „Любопитно“ и др. Специална рубрика „Музеите – места за знание“ предоставя възможности за обвързване на учебното съдържание с практически задачи извън училище, свързани с посещение на музеи или на техните електронни сайтове. Тази рубрика е свързана с подписаното споразумение между образователното и културното министерство и с тенденцията за реализиране на учебни програми от музеите.

Уроците за практически дейности са изградени на принципа на рубрикирането, което предполага бърза и лесна ориентация в това какви задачи ще се решават във всяка от рубриките и съответно какви практически умения ще се усвояват или затвърждават. Включени са рубрики „Ти анализирай“, „Време за дискусия“, „Работа по казус“, „Ти тълкуваш“, „Бръсначът на Окам“, „На кино“ – пряко подпомагащи ученика и представящи по достъпен начин текстове и интерпретации за осмисляне на учебното съдържание.

Множеството междупредметни връзки осигуряват различния контекст на представените идеи и благоприятстват преноса на знания в сфери на научно знание, различни от философската. Подходът е творчески – с начина на поставяне на въпросите, с прилагането на различни методи, с отворения характер на философските дискусии и с предложени разнообразни ракурси към проблемите.

Търсената по-широка практическа приложимост на знанията е съществено предимство на целия учебен комплект. Новата учебна програма съществено увеличава броя на часовете за практически дейности и за развитие на функционални умения, застъпени в учебника наред с уроците за класическото и по-теоретично философско образование.

Учебникът има свое електронно издание, което ще е в полза на учителите и учениците, които предпочитат да ползват предимно компютъра или обичат да визуализират учебното съдържание. Трябва да се отбележи, че електронното издание не дублира напълно печатното, а в много отношения го допълва и доизяснява благодарение на възможностите на електронните ресурси, включени в него.

Работните листове към учебния комплект предлагат голямо разнообразие от писмени упражнения, които осигуряват различни нива в усвояване на знанията: употреба на понятия, описание, анализ, сравнение, интерпретиране, креативно мислене и решение, самостоятелно изследване. Тематично те са обвързани с уроците за нови знания в учебника, т.е. задачите и упражненията в тях улесняват разбирането на въведените в урока понятия и тяхната смислова употреба. Включените задачи предполагат работа с учебника, с неговото електронно издание и с интернет. Визира се една зона на актуално развитие на учениците, регистрирано с входното равнище на знания, като е планирано обучение в знания и умения, доизграждащи и изпреварващи развитието на учениците и подпомагащи процесите на пробуждане, развитие и функционална пригодност. Поставените задачи имат елемент на сложност и предизвикателство, предполагат размисъл и креативност. Работата с работните листове ще улесни и процеса на оценяване на знанията на учениците.

Деятелностите за развитие на преносимите компетентности се осъществяват в часовете за практически дейности и умения през цялата учебна година при всички теми от съдържателните области. В друга таблица от учебната програма са посочени примери за конкретни дейности, които допринасят за развиването на компетентностите преносими компетентности. (Виж таблицата за компетентностите от учебната програма.)

В зависимост от досегашната информираност на учениците е възможно обучението по философия да е предизвикателство за част от тях, но затова са предложени няколко рубрики и задачи за упражняване на основните въведени понятия и практически проекции на идеите. Очакването е учениците да осмислят своя досегашен опит, но и да отидат отвъд него; да разширят своя кръгозор и да открият нови възможности за личностно развитие.

ПЕДАГОГИЧЕСКА ТЕХНОЛОГИЯ, ЗАЛОЖЕНА ПРИ РАЗРАБОТВАНЕТО НА УЧЕБНАТА СИСТЕМА ЗА ОБУЧЕНИЕ ПО ФИЛОСОФИЯ В 10. КЛАС

Педагогическата технология като замисъл трябва да подобри и структурира образователната среда, като представя обучението процесуално и като съвкупност от техники, реализиращи класическите педагогически методи. Тя винаги предполага цел, система от действия на учителя и ученика, позоваване на научни идеи, критерии за оценка на резултатите, някои ограничения и постигане на резултати. Всичко това изисква предварителен подбор на подходящи подходи, методи, средства и техники по отношение на целта и на очакваните резултати. Това потвърждава и оценката на резултатите – една необходима обратна връзка за преценяване на ефективността на обучението. Предполага се и насочване към личността планиране и обучение.

Основните планирани резултати и компетентности се постигат чрез разнообразни дейности в рамките на часа и извън него: работа с учебния комплект и максимално прилагане на неговия инструментариум; философски дискусии, тренинги за развитие на комуникативни и социални умения, справяне със социални роли; създаване на аналитичен текст; гледане на филми, посещение на музеи.

Изпълнението на целите на обучението по философия в 10. клас изисква прилагането на разнообразни методи и подходи на преподаване, въвличане в процес на размисъл и дискусия, възлагане на разнообразни индивидуални и групови задачи.

Методи и подходи за преподаване и улесняване на усвояването на учебното съдържание:

- лекция, беседа;
- демонстрация, илюстриране на учебния материал;
- IT подход – работа в интернет и с електронни ресурси;
- подход на добър баланс между теоретическо и практическо обучение;
- подход на корекция и подпомагане на разбирането;
- ефективно задаване на въпросите;
- подход на степени в усвояване на знанията;
- подход на развитие на класа като общност – по посока на споделеност, разбиране и зачитане на едни и същи ценности, солидарност, търпимост и подкрепа, лидерство;
- подход за ориентация на личността и тази на характера към социалната отговорност;
- подход на усвояване на адекватни на социалната роля и решенията модели на поведение;
- интерактивен подход при въвеждане и отработване на нова тема;
- насърчаване на всички аспекти на общуването.

Методи и подходи за контрол и оценка на знанията:

- учебни тестове;
- фронтално изпитване;
- възлагане на индивидуални и групови задачи за изследване на дадена тема/проблем или за работа по казус;

- участие във философски дискусии по определени теми;
- възлагане на задачи за определено време;
- демонстриране на убедително говорене/публична реч и комуникативни умения;
- задачи за развитие на функционалните умения; самооценка.

Похвати/начини:

- поставяне на групови задачи, които предполагат усилие, обсъждане, стигане до съгласие или общо решение, представяне на работата в групата;
- съчетаване на учене и игра с акцент на съпреживяното;
- прилагане на принципа „Аз печеля – ти печелиш“ при работа по казуси и вземане на решения;
- създаване на емоционално наситени ситуации,
- игри за защита на групови интереси;
- целеполагане и планиране с оглед на своя и обществен свят.

Форми и средства:

- работа с философски текстове;
- използване на средствата на изкуството – кино, артефакти;
- посещения на музеи;
- усвояване на модели на поведение, олицетворяващи обществен и граждански интерес и солидарност, толерантност;
- Сократична беседа;
- класическа и панелна дискусия;
- интерактивни техники като „Асоциативен облак“, „Снежна топка“, „Световно кафене“ за описание на понятията и доближаване до тяхното съдържание.

Видове уроци и начин за работа с тях:

– **Уроци за нови знания** – 29 на брой, с обособени теми и подтеми. Новите понятия са разяснени в урока и са отчетливо и ясно дефинирани в рубрика „Речник“. Рубриката „Във фокус“ предоставя допълнителна информация по въпроси – част от темата, и силна авторова позиция по темата. Рубриката „Енциклопедия“ разширява и дава по-широк културен контекст на обхванатите теми/проблеми. В рубрика „Живот и творчество“ учениците могат да се запознаят с биографични свидетелства и исторически факти, повлияли формирането на възгледите на големи имена в историята на философията. „С усмивка“ е заглавието на рубриката за отмора – в нея могат да бъдат прочетени анекдоти и интересни истории.

– **Уроци за практически дейности и умения** – планирани са в 32 учебни часа, представени в 16 урока. Рубриките в тях са, както следва: „Ти анализираш“ – предоставя възможности чрез подбор и анализ да се отработят основни въведени понятия, свързани с темата; в рубрика „Ти тълкуваш“ отново чрез работа с философски и литературни текстове, в които отговора не следва лесно, учениците се стремят към

тълкуване и разбиране, свързване на идеите с личния опит, интерпретират според възможностите си. В рубриката „Време за дискусия“ се предлага тема за дискутиране, често са формулирани теза и антитеза, подава се полезна информация за ориентиране в проблема. Рубрика „Работа по казус“ представя случаи с нелеко решение, които предполагат познаване на правната и морална страна на различни проблеми, балансиране на личния и обществен интерес. Рубриката „Бръснарят на Окам“ е свързана с вникване в даден проблем и намиране и изговаряне на просто решение/отговор.

Развитието на функционални умения в часовете по философия в 10. клас е планирано и методически развито в част от уроците за практически дейности и уме-

ния. Тези умения осигуряват възможност ученикът да провери практическата приложимост на своите знания, да придобие опит и гъвкавост, умение за отстояване на лична позиция в дискусия и нейното аргументирано разгръщане в текст, способност за пренасяне на знания от една област на знание в друга. Усвояването на функционални умения е проекция и на обучението, и на разширяващия се социален опит на учениците. Те показват философската грамотност и стила на мислене на ученика. Както вече беше коментирано, заниманията с философия не са някаква интелектуална игра и наслада. Те придават насока на аналитичност и креативност на мисленето в подхода към различни теми и проблеми.

МЕТОДИЧЕСКИ НАСОКИ И РАЗРАБОТКИ НА УРОЦИТЕ

Тема: **НАЧАЛА НА ФИЛОСОФСКОТО ПОЗНАНИЕ** – урок за нови знания

План на урока	1. Битие и съществуване 2. Истина, учудване, съмнение 3. Философия и разум 4. Светоглед и философия
Опорни знания и умения, основни понятия	Познания, свързани с историята на Античния свят. Възникване на философията; първите философи, животът на философите. Натрупването и съхраняването на знание като основна черта на човешкото битие и като фактор за развитие на културата. Културните епохи в старогръцката литература от Омир до Платон. разум, биващо, битие, съществуващо, теория, истина
Актуализиране на знания, умения	Необходимо актуализиране на знания по история: историята на Древна Гърция, древногръцката митология; знания по изобразително изкуство – особености и шедеври на античното изкуство.
Съдържателни акценти	1. Способността за рефлексия и обхващането на действителността в мисли, историчност на мисленето и изразяването. 2. „Биващото“ като носител на конкретно определено битие. 3. Възможността за философско търсене на истината чрез критическо мислене.
Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник, допълнителни текстове, работен лист към темата, електронни ресурси.
Допълнителни дейности	Работа с енциклопедия и биографични свидетелства.
Допълнителни задачи	Изследване на живота на древногръцките философи.
Задачи за контрол	Въпроси за размисъл, анализ на текст; сравнение, тълкуване и интерпретиране на текст, определяне на коректността на твърдения и пр.

Тема: **КАКВО ЗНАМ В НАЧАЛОТО НА ДЕСЕТИ КЛАС** – урок за контрол и оценка на знанията (входно равнище)

План на урока	1. Анализ на текст с поставени въпроси към него
Опорни знания и умения, основни понятия	Основни етически, религиозни и философски въпроси. хуманизъм, модерна цивилизация, християнска култура, равновесия на властите
Актуализиране на знания, умения	Необходимо актуализиране на знания по история за нашите исторически начала, влиянието на църквата и функциониращата система от догми и религиозни практики, знания по литература, свързани с фолкора и космологическите приказки и митове.
Съдържателни акценти	1. Философските въпроси и отговори имат съществена роля за изграждането и характера на светогледа. 2. Настоящото и бъдещето на Европа. 3. Духовното измерение на разрухата в Европа след Втората световна война.
Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник.
Допълнителни дейности	Анализ и коментар на резултатите от входното равнище.
Допълнителни задачи	
Задачи за контрол	Степен на справяне със задачите от рубриците в учебника: въпроси за размисъл, работа с текстове и въпроси към тях; задачи за поставяне на липсващите думи, сравнение, спорене и интерпретиране, разпознаване на типове светоглед, илюстрирани от различни литературни текстове в работния лист към темата.

Тема: **СЪМНЕНИЕ И ЗАБЛУДИ** – урок за практическа дейност

План на урока	1. Източници на заблудите и тяхното преодоляване 2. Градивната и деструктивната сила на съмнението 3. Десетте философски категории на Аристотел
Опорни знания и умения, основни понятия	Логосът като източник на ред, обществената закономерност като подобие на природната целесъобразност и вселенския пантеизъм. заблуди, съмнение, философски категории
Актуализиране на знания, умения	Знания по литература за древногръцките митове; митове за сътворението на света.
Съдържателни акценти	Какво поражда съмнението? Аргументите на античните скептици, на Роджър Бейкън и Франсис Бейкън. Възможностите за обяснение чрез 10-те категории на Аристотел. Моралът като прикриващ костюм за европееца.
Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник, електронни ресурси
Допълнителни дейности	Посещение на музей, дискусия, работа по казус.
Допълнителни задачи	Търсене на биографични данни и информация в интернет.

Тема: **КАКВО Е ЛОГИКАТА?** – урок за нови знания

План на урока	1. Доказателството 2. Логиката като предмет и логиката като теория 3. Теория за валидните аргументи
Опорни знания и умения, основни понятия	Исторически познания за времето на Късната античност и представите за образоваността на свободния човек: логиката като изкуството на аргументацията, граматиката като изкуството на правилното писане и реториката като изкуството за красноречието и убедителното говорене. Изучаването на логика, граматика и реторика в средновековните школи и в първите университети. критическо мислене, доказателство, аргументация, логика
Актуализиране на знания, умения	Познания за културата на Късната античност, Късното средновековие и Новото време. Логическите феномени като елемент на общуването.
Съдържателни акценти	1. Даването и изискването на основания, отхвърлянето на твърдения, аргументирането в дискусия, извеждането на извод и пр. приложения на доказателството. 2. Различаване на предмета на логиката от логиката като теория, която се развива. 3. Приносът на Готлоб Фреге за развитие на съвременната логика.
Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник, допълнителни текстове, работа с работен лист към темата, електронни ресурси.
Допълнителни дейности	Работа с комикс изображения; илюстриране на приложението на логиката чрез обзор на различни аспекти на рационалността.
Допълнителни задачи	Междупредметни връзки с доказателствата във физиката и математиката.
Задачи за контрол	Задачи от рубриците в учебника и работните листове, въпроси за размисъл, анализ на текстове с въпроси към тях, сравнение, интерпретиране, дискусия, представени изображения.

Тема: **ВЪЗНИКВАНЕ НА ЛОГИКАТА ПРИ АРИСТОТЕЛ** – урок за нови знания

План на урока	1. Реториката на софистите 2. Аристотел и реторическото изкуство 3. Теория за аргументите 4. Съдържателни и формални грешки
----------------------	--

Опорни знания и умения, основни понятия	Исторически познания за времето на Късната античност и представите за образоваността на свободния човек; публичното говорене и връзката между реторика и логика. лош аргумент, съдържателна грешка, формална грешка
Актуализиране на знания, умения	Умения за формиране и аргументиране на лична позиция, убедително говорене, даване на дефиниция.
Съдържателни акценти	1. Рисковете от манипулативното говорене. 2. Логиката като анализираща и оценяваща валидността на аргументите. 3. Връзката между реториката и логиката при Аристотел. 4. Предпазването от некоректна употреба на думи/понятия.
Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник, работен лист към темата, електронни ресурси.
Допълнителни дейности	Трениране за развитие на умение за убедително говорене и за различаване на изказвания за предмети, свойства и отношения, за факти и необходиминости.
Допълнителни задачи	Междупредметни връзки със съдържанието по литература и история.
Задачи за контрол	Оценяване на справянето със задачите от рубриците в учебника и работния лист към темата, на показана обща култура.

Тема: **АРГУМЕНТ И ВАЛИДНОСТ** – урок за нови знания

План на урока	1. Силогизмите на Аристотел 2. Структура на умозаклученията (аргументите) 3. Истина и валидност 4. Логиката – изследване на формално-валидните аргументи. 5. Формализацията
Опорни знания и умения, основни понятия	Знания и умения за извеждане на извод и ново знание. Използването на символи и формализация в математическите изрази. силогизъм, аргумент, предпоставки, извод, формализация, истина (в логиката), валидност, формална валидност, схема за заключение
Актуализиране на знания, умения	Актуализиране на знания и умения за учене, планиране, целеполагане.
Съдържателни акценти	1. Научните доказателства като пример за извеждане на истини от истини. 2. Структурата на дедуктивните умозаклучение; прилагането на принципа валидното изобщо е валидно и в частност. 3. Аргументът като преход от предпоставките към извода. 4. Валидността на аргументите като резултат от обосноваване на истинността на извода въз основа на истинността на предпоставките. 5. Смисълът на формализирането (заменянето на съдържателни изрази с променливи).
Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник, работен лист към темата, електронни ресурси.
Допълнителни дейности	Знания и умения за прилагане на диаграмен метод в логиката.
Допълнителни задачи	Проучване на съвременните теории за правене на наука на Карл Попър и Пол Файерабент; ефективността на хипотетико-дедуктивния метод.
Задачи за контрол	Упражняване на въведени понятия, тяхната смислова употреба, анализ и тълкуване на текст.

Тема: **ЛОГИЧЕСКИТЕ ЗАКОНИ** – урок за нови знания

План на урока	1. Закони и правила 2. Логическо следване и логическа еквивалентност 3. Закон за непротиворечието 4. Закон за изключеното трето 5. Закон за идентичността
----------------------	---

Опорни знания и умения, основни понятия	Разликата между мъдрост и знание, между философско и всекидневно знание. логически закон, правило за заключаване, логическо следване
Актуализиране на знания, умения	Актуализиране на знания по история на Античността.
Съдържателни акценти	1. Логическите закони като твърдения, които като форма следват правила за извличане на формално-валидни заключения. 2. Правилата за логическо следване. 3. Валидността на логическите закони и допълваща информация за закона за отрицание на отрицанието и за достатъчното основание.
Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник, работен лист към темата, електронни ресурси.
Допълнителни дейности	Разпознаване на логически закони в юридически, философски и литературни текстове.
Допълнителни задачи	Участие във философска дискусия.
Задачи за контрол	Работа с писмените задачи в работния лист; задачите и въпросите за размисъл след урока в учебника.

Тема: **ЛОГИЧНО – НЕЛОГИЧНО** – урок за практическа дейност

План на урока	1. Седемте свободни изкуства през епохата на Средновековието. Ролята на логиката сред науките от тривиума 2. Логиката като наука и като инструментариум за останалите науки 3. Логично – нелогично
Опорни знания и умения, основни понятия	Човекът и познанието, правото и процесът на съдене като приложение на логическото следване. тривиум, квадравиум, нелогично, абсурдно
Актуализиране на знания, умения	Актуализиране на знания по история за епохата на Късната античност.
Съдържателни акценти	1. Принципът на разделяне на основните науки. 2. Оценка на нещата според действителната им стойност. 3. Разликата между нелогично и абсурдно.
Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник, електронни ресурси, източници в интернет.
Допълнителни дейности	Препоръчан филм, дискусия върху обществени сфери, в които ролята на логиката е водеща.
Допълнителни задачи	Прилагане на техниката „Световно кафене“: учениците от всеки две съседни учебни маси се обръщат с лице един към друг и в рамките на 6 – 7 минути, в абсолютно свободен разговор нахвърлят примери за разликата между нелогично и абсурдно.
Задачи за контрол	Анализ на текст, решаване на казус по романа „Правосъдие“ на Дюренмат.

Тема: **ПОНЯТИЕ, СЪЖДЕНИЕ, УМОЗАКЛЮЧЕНИЕ** – урок за нови знания

План на урока	1. Обрат към субекта 2. Три вида мисловни действия 3. Мислене и език
Опорни знания и умения, основни понятия	Човекът като трупаш опит и смисъл през целия си живот. Феноменът на истинността в личен и обществен план. понятие, съждение, умозаключение
Актуализиране на знания, умения	Грамматически правила, структура на изречението, нива на познание.

Съдържателни акценти	1. Обвързаност на логиката като теория на заключенията с мисленето изобщо. 2. Човешкият език като условие за човешкия тип мислене. 3. Форми на човешкото мислене; цяло – част като един от аспектите на формализацията на мисленето. 4. Откъде се взимат понятията?
Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник, работен лист към темата, електронни ресурси.
Допълнителни дейности	Откриване на ключови понятия в текст, както и на подчиненост на понятия.
Допълнителни задачи	За разпознаване на общи и конкретни понятия.
Задачи за контрол	Задачи и въпроси за размисъл след урока в учебника и работния лист към темата.

Тема: **ДУМА И ЗНАЧЕНИЕ** – урок за нови знания

План на урока	1. Понятия и съждения като значение 2. Многозначност 3. Определяне на значението 4. Начини за възникване на понятията: чрез абстракция и дефиниция
Опорни знания и умения, основни понятия	Множества на предметите и обем на понятията. термин, понятие, значение, синонимност, многозначност, съдържание на понятието, обем на понятието
Актуализиране на знания, умения	Грамматически правила, двусмислието като проблем в познанието и общуването. Синонимите.
Съдържателни акценти	1. Съществуване и истина. 2. Определяне на значението. 3. Обем и съдържание на понятието.
Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник, работен лист към темата, електронни ресурси.
Допълнителни дейности	
Допълнителни задачи	Задачи за разпознаване на общи и конкретни понятия, за определяне на обема и съдържанието на понятията, задачи за упражняване на принципа на обратната зависимост между обема и съдържанието на понятията.
Задачи за контрол	Задачи и въпроси за размисъл след урока в учебника и в работния лист към темата.

Тема: **ДЕФИНИЦИИТЕ** – урок за нови знания

План на урока	1. Реална и номинална дефиниция 2. Дефиниция на същността чрез род и видова разлика 3. Изискванията към дефинициите 4. Аналитични и синтетични дефиниции
Опорни знания и умения, основни понятия	Познати дефиниции, различаване на дефиниции. дефиниция, реална дефиниция, номинална дефиниция, аналитична дефиниция, синтетична дефиниция, експликация
Актуализиране на знания, умения	Научни знания и дефиниции.
Съдържателни акценти	1. Видове дефиниции. 2. Отношение между дефиниции и многозначност. 3. Отношение между дефиниции и неяснота. 4. Особеност на кръговите дефиниции.

Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник, работен лист към темата, електронни ресурси.
Допълнителни дейности	Съпоставяне на дефиниции във философията, физиката и математиката.
Допълнителни задачи	Подбиране на най-подходяща дефиниция на различни обекти.
Задачи за контрол	Задачи и въпроси за размисъл след урока в учебника и в работния лист към темата.

Тема: **ЛОГИКА НА ИЗКАЗВАНИЯТА** – урок за нови знания

План на урока	1. Истина и изречение 2. Валидност на базата на съюзни връзки 3. Функции от стойности по истинност
Опорни знания и умения, основни понятия	Езикови единици и стойности по истинност. История на логическата символизация. изказване, стойност по истинност, функция от стойности по истинност, просто изречение, логически сложно изречение
Съдържателни акценти	1. Стойности по истинност на сложните изказвания. 2. Валидността, произтичаща от смисъла на съюзната връзка. 3. Използване на символи и формализация на различните логически съюзи. 4. Стойности по истинност при конюнкция, дизюнкция, импликация, еквивалентност, отрицание. 5. Най-малки и сложни езикови единици на стойности по истинност.
Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник, работен лист към темата, електронни ресурси.
Допълнителни дейности	Оценка на логическата стойност на прости и сложни изречения.
Допълнителни задачи	Задача за разпознаване на логическите съюзи в литературни и научни текстове.
Задачи за контрол	Задачи и въпроси за размисъл след урока в учебника и в работния лист към темата.

Тема: **УСЛОВНИ И ДИЗЮНКТИВНИ АРГУМЕНТИ** – урок за нови знания

План на урока	1. Логическа истина 2. Достатъчно и необходимо условие 3. Логическа импликация 4. Условни аргументи 5. Дизюнктивни аргументи
Опорни знания и умения, основни понятия	Езикови единици и наклонения. Аналогия с математически изрази и разкриване на скоби в математиката. логическа истина, логическа импликация, логическа еквивалентност, условен аргумент
Съдържателни акценти	1. Представяне на различни комбинации на стойностите по истинност. 2. Използване на символи и формализация на различните логически съюзи. 3. Стойности по истинност на условни и дизюнктивни аргументи. 4. Законите на Де Морган.
Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник, работен лист към темата, електронни ресурси.
Допълнителни дейности	Оценка на логическата стойност на условни и дизюнктивни аргументи.
Допълнителни задачи	Работа с таблицата за истинност на сложните изказвания.
Задачи за контрол	Задачи и въпроси за размисъл след урока в учебника и в работния лист към темата.

Тема: Проверка на логическите истини – урок за практическу гейности

План на урока	1. Логическа истина 2. Проследяване на връзки, определяне на логически стойности
Опорни знания и умения, основни понятия	Езикови единици и наклонения. логическа коректност
Съдържателни акценти	1. Тълкуване на логическа коректност. 2. Разпознаване на различните логически съюзи в научен текст. 3. Стойности по истинност на условни и дизюнктивни аргументи. 4. Законите на Де Морган.
Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник, електронни ресурси.
Допълнителни дейности	
Допълнителни задачи	Работа по казус
Задачи за контрол	Задачи за анализ и тълкуване в учебника, участие в дискусия, определяне на логическата коректност на твърдения.

Тема: **ЛОГИЧЕСКА ВСЕОБЩНОСТ** – урок за нови знания

План на урока	1. Обобщенията 2. Индукция и дедукция 3. Причинно-следствена връзка
Опорни знания и умения, основни понятия	Знания за критерии за научност на знанието. обобщение, индукция, дедукция, причинно-следствена връзка
Съдържателни акценти	1. Задълбочаване на анализа на логика на изказванията. 2. Представяне на универсално и екзистенциално обобщение. 3. Косвено доказателство.
Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник, работен лист към темата, електронни ресурси.
Допълнителни дейности	
Допълнителни задачи	Упражняване на нива на обобщеност.
Задачи за контрол	Задачи и въпроси за размисъл след урока в учебника и в работния лист към темата.

Тема: Правила и грешки в аргументацията – урок за практическу гейности

План на урока	1. Особенности при водене на спор 2. Правила за водене на публичен дебат 3. Неформални аргументни заблуди
Опорни знания и умения, основни понятия	Традицията на античния диалог и воденето на философска дискусия. теза, основания, неформални аргументни заблуди
Съдържателни акценти	1. Изкуството да бъдеш винаги прав – интерпретация на Шопенхауер. 2. Упражняване във формулиране на теза/антитеза и атакуване/оборване на тезата на противника. 3. Аргументиране и откриване на неформалните грешки при аргументиране на противника.

Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник, електронни ресурси.
Допълнителни дейности	Публичен дебат по обществено значима тема.
Допълнителни задачи	Участие в дебат при смяна на ролята на утвърждаващ и отрицаващ.
Задачи за контрол	Задачи и въпроси за размисъл след урока в учебника, участие в дискусия/дебат, убедителност на аргументацията.

Тема: **ЕЗИК И КРИТИЧЕСКО МИСЛЕНЕ** – урок за обобщение

План на урока	1. Връзката между критическото мислене и свободата 2. Формулиране и разпознаване на основните логически закони 3. Същност на дефиницията. Видове дефиниции 4. Необходимост на изводите на индукцията и дедукцията
Опорни знания и умения, основни понятия	Езикови единици и наклонения. Математическа логика. логическа истина, логическа импликация, логическа еквивалентност
Съдържателни акценти	
Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник, електронни ресурси.
Допълнителни дейности	
Допълнителни задачи	Участие в дискусия.
Задачи за контрол	Отговор на въпросите за нива на обобщение на съдържанието в раздел „Логика и критическо мислене“.

Тема: **ИЗГРЕВЪТ НА ФИЛОСОФИЯТА** – урок за нови знания

План на урока	1. Природата 2. Началото 3. Принципът причина 4. Битието
Опорни знания и умения, основни понятия	История на Античността, космологичните митове. свят, Космос, универсум, първопричина, начало, вторични причини, елемент, стихия, закон
Съдържателни акценти	Досократиците и търсенето на първопричината на всичко съществуващо. Разликата между „биващо“ и „съществуващо“. Битието на Парменид. Езикът на първите философи.
Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник, работен лист към темата, електронни ресурси.
Допълнителни дейности	
Допълнителни задачи	Проучване на биографични свидетелства за Демокрит и неговата теория за атомите и пустотата.
Задачи за контрол	Задачи и въпроси за размисъл след урока в учебника и в работния лист към темата.

Тема: **ПЪРВОНАЧАЛОТО, ИЛИ С КАКВО Е ЗАПОЧНАЛО ВСИЧКО** – урок за практическа дейност

План на урока	1. Природата и първоначалата (анализ на текст на Карл Ясперс) 3. Философска дискусия, случаят на Сократ 4. Битието
Опорни знания и умения, основни понятия	История на Античността, космологичните митове.
Съдържателни акценти	Досократиците и търсенето на първопричината на всичко съществуващо. Дискусия – как е трябвало да бъде изградена защитата на Сократ. Езикът на първите философи.
Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник, електронни ресурси.
Допълнителни дейности	Посещение на музей.
Допълнителни задачи	Проучване на биографични свидетелства за Сократ и как е осъден на смърт заради идеите си.
Задачи за контрол	Задачи и въпроси за размисъл след урока в учебника и в работния лист към темата.

Тема: **ПЛАТОН И АРИСТОТЕЛ** – урок за нови знания

План на урока	1. Платон. Идеите, познанието, душата 2. Аристотел. Същност. Природа и движение. Материя и форма 3. Първите причини
Опорни знания и умения, основни понятия	Философията не се задоволява с всекидневното мислене, баналните констатации. идея, същност, метафизика, материя, форма, онтология
Актуализиране на знания, умения	Необходимо актуализиране на знания по история на Античността, за живота и приноса на философи като Сократ – учителя на Платон.
Съдържателни акценти	1. Светът на идеите на Платон. Двата пласта на битието. Присъствие на идеите в нещата, които са им причастни. 2. Познанието като припомняне. 3. Хилеморфизмът на Аристотел. Етимологията на понятието „метафизика“. 4. Първите причини – формална, материална, действена и целева.
Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник, работен лист към темата, електронни ресурси.
Допълнителни дейности	Запознаване с биографични свидетелства за Платон и Аристотел.
Задачи за контрол	Анализ и тълкуване на философски текст, писмено упражняване на понятия и твърдения в работните листове, интерпретиране.

Тема: **ФИЛОСОФИЯ И ПРИРОДНИ НАУКИ** – урок за нови знания

План на урока	1. „Аристотеловата“ физика 2. „Нютоновата“ физика 3. „Айнщайновата“ физика
Опорни знания и умения, основни понятия	Познания за произхода, за физическото устройство на Вселената. субстанция, акциденции, време, пространство, онтология
Съдържателни акценти	1. Отделното нещо с неговата същност и изменение. 2. Математизирането и механизмирането на знанието. 3. Скорост, маса и енергия във взаимна зависимост. Нещата са пространствено-протяжни. Принципът на неопределеността и на допълнеността. 4. Необходимост и случайност.

Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник, работен лист към темата, електронни ресурси.
Допълнителни дейности	Посещение на природонаучен музей.
Допълнителни задачи	Съпоставяне на антично-средновековния модел с модела на Новото време, запознаване с биографични свидетелства на Дж. Бруно, кореспонденцията на Айнщайн и Борн.
Задачи за контрол	Задачи и въпроси за размисъл след урока в учебника и в работния лист към темата.

Тема: **ПОТОЦИТЕ НА ЧАСТНИТЕ НАУКИ И МОРЕТО НА ФИЛОСОФИЯТА** – урок за практически дейности

План на урока	1. Разделението на науките по Аристотел 2. Тълкуване на текст от Айнщайн 3. Дискусия върху връзките между философията и природните науки 4. Интелектуалната интуиция/духът на прорицанието
Опорни знания и умения, основни понятия	Познания от природните науки.
Актуализиране на знания, умения	Необходимо актуализиране на знания по физика: теория на относителността, квантова физика.
Съдържателни акценти	1. Философията и природните науки – без непропускливи граници. 2. Как физици и биолози правят стъпката към философията?
Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник, електронни ресурси.
Допълнителни дейности	Посещение на природонаучен музей.
Задачи за контрол	Анализ и тълкуване на текст, участие в дискусия, търсене на решения.

Тема: **ХРИСТИЯНСКИЯТ СВЕТОГЛЕД И ФИЛОСОФИЯТА** – урок за нови знания

План на урока	1. Вера и разум 2. Християнското учение и философията 3. Човечеството и спасението. Любовта
Опорни знания и умения, основни понятия	Християнската етика
Актуализиране на знания, умения	Необходимо актуализиране на знания за произхода на света и човека.
Съдържателни акценти	1. Човекът между вярата и разума. 2. Бог, свят, историята. 3. Любовта като християнска ценност.
Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник, работен лист към темата, електронни ресурси.
Допълнителни дейности	Изучаване на биографични свидетелства за Августин, Тома от Аквино и Пиер Абелар.
Допълнителни задачи	Препоръчан филм, напр. „Името на розата“, „Сътворението“.
Задачи за контрол	Степен на справяне със задачите от рубриците в учебника: въпроси за размисъл, работа с текстове и въпроси към тях, описание, разпознаване на философска тема/проблем, сравнение, спорене, интерпретиране.

Тема: **ТЕОЛОГИЯ И ФИЛОСОФИЯ** – урок за практически дейности

План на урока	1. Време и вечност 2. Сакрално – профанно 3. Иерархия на битието
Опорни знания и умения, основни понятия	Знания по литература: Библията.
Актуализиране на знания, умения	Знания и умения, свързани с християнските добродетели.
Съдържателни акценти	1. Време и вечност, преходно – непреходно. 2. Възможно ли е обединяване на всички религии? 3. Смирението като християнска ценност. 4. Погребението за мъртвите ли е, или за живите? Дилемата на Антигона.
Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник, работен лист към темата, електронни ресурси.
Допълнителни дейности	Посещение на музей – изучаване на артефакти, свързани с църковната история и иконопис.
Допълнителни задачи	Запознаване с биографични свидетелства и начина на обръщане към вярата. Писане на философско есе на тема „Рискувай крайното, за да получиш безкрайното“ (Паскал).
Задачи за контрол	Оценяване на степента на осмисляне на задачите от рубриките в учебника, от работните листове, работа по казус.

Тема: **МОДЕЛИ НА СРЕДНОВЕКОВНАТА ХРИСТИЯНСКА ФИЛОСОФИЯ** – урок за нови знания

План на урока	1. Субстанциалната метафизика 2. Трансценденталната философия на университетската схоластика 3. Византийската философия
Опорни знания и умения, основни понятия	Познания по литература върху Библията. индивидуация, ипостас, трансценденталии, трансценденция
Актуализиране на знания, умения	Актуализиране на знания по църковна история, институционализиране на църквата, поява на първите университети в Европа.
Съдържателни акценти	1. Спорът за универсалиите. 2. Четири са най-общите определения за всяко нещо: биващо, едно, истинно и благо. 3. „Възможност“ и „действителност“ – „сила“ и „действие“, „истина и действителност“. 4. Човек разпознава по-лесно слабите си страни и има нужда от подкрепа, за да се види в положителна светлина.
Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник, работен лист към темата, електронни ресурси.
Допълнителни дейности	Препоръчан филм.
Допълнителни задачи	Изучаване на биографични свидетелства; кои средновековни философи са обявени за светци на западната и православната църква.
Задачи за контрол	Оценяването трябва да отчете справянето с различните задачи от рубриките в учебника, анализ и интерпретиране на текст, участие в дискусия.

Тема: **ФИЛОСОФСКИ СМИСЪЛ НА ДОКАЗАТЕЛСТВАТА ЗА СЪЩЕСТВУВАНЕТО НА БОГ** – урок за нови знания

План на урока	1. Ранносредновековни „доказателства“ 2. Схоластически „доказателства“ 3. Доказателства в рамките на рационалистичната метафизика
Опорни знания и умения, основни понятия	Знания по литература и етика.
Актуализиране на знания, умения	Актуализиране на знания по християнска етика.
Съдържателни акценти	1. Онтологическото доказателство за съществуването на Бога. 2. Хегел и реабилитирането на онтологическото доказателство – Богът на чистия разум е обективен. 3. Декарт и неговото онтологическо доказателство.
Ресурси (основни и допълнителни)	Работа с учебника и работен лист към темата, електронни ресурси.
Допълнителни дейности	Работа с литературни и биографични текстове
Допълнителни задачи	
Задачи за контрол	Оценяването трябва да регистрира познаването на тематиката, анализирането и тълкуването на философски текстове; въпросите за размисъл, сравнителни анализи и пр.

Тема: **ФИЛОСОФИЯ НА АНТИЧНОСТТА И СРЕДНОВЕКОВИЕТО** – урок за обобщение

План на урока	1. Ученията на Платон и Аристотел 2. Връзката между философията и природо-математическите науки 3. Възлови позиции на християнския светоглед за европейското мислене 4. Основна разлика между субстанциалната метафизика и трансценденталната философия 5. Основни характеристики на византийската философия
Опорни знания и умения, основни понятия	История на Античността и Средновековието.
Актуализиране на знания, умения	Актуализиране на знания по литература и история.
Съдържателни акценти	Доказателства за съществуването на Бога. Причини за религиозното обръщане. Обвързаност на християнския светоглед с европейската култура.
Ресурси (основни и допълнителни)	Работа с учебник, литературни източници, електронни ресурси.
Допълнителни дейности	Посещение на храмове на различни вероизповедания.
Допълнителни задачи	Участие във философска дискусия.
Задачи за контрол	Оценката следва да отрази участието и комуникативните умения на учениците в дискусия, анализ и тълкуване на текст, справянето с въпроси за размисъл и със задачи от рубриците в учебника.

Тема: **МОДЕРНАТА НАУКА И ВЪПРОСЪТ ЗА МЕТОДА** – урок за нови знания

План на урока	1. Модерната наука 2. Научният метод
Опорни знания и умения, основни понятия	Критерии за научност, фактите, обективност на знанието. научно познание, научна истина, научен метод
Актуализиране на знания, умения	Актуализиране на знания за наука и учебен предмет, за ранномодерната епоха
Съдържателни акценти	1. Фр. Бейкън, Им. Кант и К. Попър – три етапа на научното познание. 2. Научното знание и неговата независимост от социални, политически и религиозни възгледи. 3. Разликите между наука и шарлатанство.
Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник, работен лист към темата, електронни ресурси.
Допълнителни дейности	Препоръчан филм, посещение на музей.
Допълнителни задачи	
Задачи за контрол	Оценката може да отрази как ученикът се справя със задачите от рубриките в учебника и в работния лист.

Тема: **ОПИТЪТ И СИГУРНОСТТА НА НАУЧНОТО ПОЗНАНИЕ** – урок за нови знания

План на урока	1. Опит и индукция 2. Проблемът на Хюм
Опорни знания и умения, основни понятия	Критерии за научно и обективно знание. опит, емпиризъм, рационализъм, експеримент
Актуализиране на знания, умения	Актуализиране на знания по физика, химия.
Съдържателни акценти	1. Коя философска и научна нагласа се нарича емпиризъм? 2. Защо индуктивният извод е винаги несигурен? 3. Универсалността на математическото знание. Възможна ли е универсалната наука? 4. Въпросът за причинността – едно след друго не означава едното поради другото.
Ресурси (основни и допълнителни)	Допълнителни текстове, работа с работен лист към темата, електронни ресурси.
Допълнителни дейности	Анализ на играта на бiliarд (по Джон Лок).
Допълнителни задачи	Изучаване на биографични свидетелства за Спиноза.
Задачи за контрол	Задачи след урока в учебника и в работния лист към темата; уменията за сравнение и дискутиране, отнасяне на твърдения към емпиризма и рационализма.

Тема: **В ТЪРСЕНЕ НА НАДЕЖДНИЯ МЕТОД** – урок за практически гейности

План на урока	1. „Нов органон“ на Фр. Бейкън и източниците на несигурност в познанието 2. Мотивиране в процеса на познание 3. Философска дискусия върху понятията „субстанция“ и „акциденции“
Опорни знания и умения, основни понятия	Природните науки и математиката. субстанция и акциденции

Актуализиране на знания, умения	Природни науки и история на науката.
Съдържателни акценти	1. Дискусията за най-надеждния метод на познание. 2. Правилата за напредване в процеса на познание на Декарт.
Ресурси (основни и допълнителни)	Работа с учебник, електронни ресурси.
Допълнителни дейности	
Допълнителни задачи	
Задачи за контрол	Работа с рубриците към урока в учебника, участие в дискусия.

Тема: **ИСТИНИ НА ФАКТА И ИСТИНИ НА РАЗУМА** – урок за нови знания

План на урока	1. Различните истини 2. Решението на Кант
Опорни знания и умения, основни понятия	Научни и исторически факти, очаквания и критерии да научност на знанията. аналитични истини, синтетични истини
Актуализиране на знания, умения	Актуализиране на знания по природните науки.
Съдържателни акценти	1. Мисловният експеримент на Декарт. 2. Как Кант обединява аргументите на емпириците и рационалистите?
Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник, допълнителни текстове, електронни ресурси.
Допълнителни дейности	Провеждане на експеримент в лабораторни условия.
Допълнителни задачи	Изучаване на биографични свидетелства и развитие на идеите при Им. Кант и Л. Витгенщайн.
Задачи за контрол	Задачи, свързани с анализ и тълкуване на текст, въпроси за размисъл, интерпретиране в автобиографичен контекст.

Тема: **ПОСТОЯННО ТЪРСЕЩИЯТ РАЗУМ** – урок за практически дейности

План на урока	1. „Разсъждение за метода“ на Рене Декарт – съмнения и основания 2. Преодоляване на несигурността в познанието. Мисловните опори 3. Дискусия върху Томас Кун – възможно ли е едновременно съжителство на различни теории 4. Експериментът на Хилари Пътнам
Опорни знания и умения, основни понятия	Познания по физика, химия, астрономия. екстензия на понятието, до което „природата“ на нещото се отнася
Актуализиране на знания, умения	Познания по физика и астрономия.
Съдържателни акценти	1. Баланс между разума и откровението при Мартин Бубер. 2. Доколко е правдоподобно да се позоваваме на личния опит? 3. Демонстрация на изначална трудност чрез експеримента на Пътнам – на можем директно да извлечем „природата“ на нещото нито чрез менталната идея („интензията“ на понятието), нито чрез „екстензия“ на понятието.
Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник, електронни ресурси.

Допълнителни дейности	
Допълнителни задачи	Проучване на история на науката и на научните революции.
Задачи за контрол	Оценката следва да отрази анализа и тълкуването на текст, участието в дискусия, справяне с изследователска задача.

Тема: **КЪСНАТА МОДЕРНОСТ И ПРОБЛЕМЪТ ЗА НЕСИГУРНОСТТА** – урок за нови знания

План на урока	1. Късната модерност 2. Базисната несигурност на познанието 3. Философите на езика и лингвистите – езикът предопределя моделите на мислене и картината на света
Опорни знания и умения, основни понятия	История и култура на късномодерната епоха. късна модерност, несигурност, разум и рационалност (в късната модерност)
Актуализиране на знания, умения	
Съдържателни акценти	1. Тоталитарните режими на ХХ век – развити технологии за масов терор, а медиите – средства за масово промиване на съзнанието. Несигурността прониква и в науката. 2. Криза на просвещенския култ към разума. 3. Липса на контрол на силите, които ни владеят отвътре и отвън.
Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник, работен лист към темата, електронни ресурси.
Допълнителни дейности	Ролева игра.
Допълнителни задачи	Проучване на биографични свидетелства за Лудвиг Витгенщайн.
Задачи за контрол	Оценка на справянето с въпросите за размисъл и задачите след урока в учебника, както и с писмените упражнения в работния лист към темата.

Тема: **ИНДИВИД, ЕКЗИСТЕНЦИЯ И СВОБОДА** – урок за нови знания

План на урока	1. Свръхчовекът на Фр. Ницше 2. Екзистенцията (Ж. П. Сартр)
Опорни знания и умения, основни понятия	Знания за човека като същност и свобода. „свръхчовек“, творчество, екзистенция, свобода, личност
Актуализиране на знания, умения	Актуализиране на знания по литература, етика.
Съдържателни акценти	1. Масовизиране и унифициране на обществата, стереотипизиране на хората в процеса на стереотипизация. 2. Свръхчовекът на Ницше като аристократ на духа. Преодоляване на nihilism чрез творчество. 3. Същност и съществуване при Ж. П. Сартр. Уникалност на човешкото съществуване и предопределеност от обществените условия.
Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник, работен лист към темата, електронни ресурси.
Допълнителни дейности	Представяне на изкуството на постмодернизма – неговата различна естетика и послания.

Допълнителни задачи	Проучване на социални политики и психологически техники за преодоляване на несигурността.
Задачи за контрол	Контролът на знанията трябва да обхване въпросите за размисъл и задачите след урока в учебника, в работния лист към темата; осмисляне на понятията през обсъждане на конкретни проблеми и способността за пренос на знания.

Тема: **БЯГСТВО ОТ СВОБОДАТА, ОБЩЕСТВО И ВЛАСТ** – урок за нови знания

План на урока	1. Бягство от свободата. Конформизъм и деструкция 2. Обществото и езикът 3. Властта като отношение на контрол и подчинение
Опорни знания и умения, основни понятия	Знания за психо-социалното развитие на човека, граждански познания и компетенции. общество, власт, език
Актуализиране на знания, умения	Актуализиране на знания по история, философия на самопознанието и етика.
Съдържателни акценти	1. Взаимодействието между множество индивиди чрез установени писани и неписани норми и правила. 2. Нарастване на ролята на писаното право поради все по-вечето хора, социализирани в друга традиция. 3. Властта на нормата ограничава и регулира властта на голата индивидуална сила.
Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник, работен лист към темата, електронни ресурси.
Допълнителни дейности	Наблюдение и презентирание на ресурсите на властта.
Допълнителни задачи	Проучване на теории за психология и анатомия на властта.
Задачи за контрол	Контролът на знанията трябва да обхване въпросите за размисъл и задачите след урока в учебника, в работния лист към темата; осмисляне на понятията през обсъждане на конкретни проблеми и способността за пренос на знания.

Тема: **СВОБОДА И ВЛАСТ** – урок за практически гейности

План на урока	1. „Зайци и жаби“ – интерпретация на баснята на Езоп за двойното дъно 2. „Баналност на злото“ – тема за философска дискусия 3. „Силата на тихата съпротива“ – работа по казус
Опорни знания и умения, основни понятия	Знания по история и етика.
Актуализиране на знания, умения	Актуализиране на знания по история.
Съдържателни акценти	1. Нещастните събират кураж, като видят, че има други, които са по-зле от тях. 2. Дали е оправдано изпълнението на заповеди? (съдебното дело на Айхман). 3. Силата на тихата съпротива и на вътрешното преобразуване.
Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник, електронни ресурси.
Допълнителни дейности	Препоръчани филми за живота на Нелсън Мандела, Хана Аренд. Посещение на музей на социалистическото изкуство, разпознаване на символи на тоталитарната власт.
Допълнителни задачи	Проучване на социални политики и психологически техники за преодоляване на несигурността.
Задачи за контрол	Контролът на знанията трябва да обхване въпросите за размисъл и задачите след урока в учебника, участие в дискусия, работа по казус.

Тема: **МОДЕРНОСТ, ФИЛОСОФИЯ И НАУКА** – урок за обобщение

План на урока	1. Разум и наука 2. Критика и сигурност 3. Емпиризъм и рационализъм 4. Критика и несигурност 5. Екзистенция и свобода
Опорни знания и умения, основни понятия	История на Новото време и на модерната епоха.
Актуализиране на знания, умения	Актуализиране на знания по история, етика.
Съдържателни акценти	1. Водещи представители на емпиризма и рационализма. 2. Съдържателно представяне на дискусиата между тях. 3. Аналитични и синтетични истини. 4. Обществени форми, които смазват свободата на човека. 5. Екзистенциализмът като хуманизъм.
Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник, електронни ресурси.
Допълнителни дейности	
Допълнителни задачи	Философска дискусия: Какви са границите на свободата? Свобода и предопределение. Свобода и отговорност.
Задачи за контрол	Контролът на знанията трябва да обхване отговора на въпросите за обобщение, ниво на усвоеност на понятия и връзки, идеи.

Тема: **СПРАВЕДЛИВОСТТА** – урок за нови знания

План на урока	1. Индивидуални добродетели и общо благо 2. Справедливост и равенство 3. Екзистенцията
Опорни знания и умения, основни понятия	Знания по етика и гражданско образование. справедливост, равенство, общо благо
Актуализиране на знания, умения	Актуализиране на знания по история, етика.
Съдържателни акценти	1. Различните значения на справедливостта. 2. Справедливостта като индивид. добродетел и обществена норма. 3. Различните представи за общото благо на различните социални групи и възможността за съгласие в условията на либерална демокрация. 4. Справедливостта като временен компромис, постигнат чрез рационалния диалог и политическата борба.
Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник, работен лист към темата, електронни ресурси.
Допълнителни дейности	Посещение на дело в Административния съд, свързано с обществено значим проблем.
Допълнителни задачи	Проучване на социални политики и процедури.
Задачи за контрол	Контролът на знанията трябва да обхване въпросите за размисъл и задачите след урока в учебника, в работния лист към темата; осмисляне на понятията през обсъждане на конкретни проблеми.

Тема: **КАКВО Е СПРАВЕДЛИВО?** – урок за практическу гейности

План на урока	1. Справедливост и сила (Блез Паскал) 2. Несправедливи политически практики (остракизъм) 3. Задачите пред модерното правосъдие. Справедливост/несправедливост на една присъда (Достоевски)
Опорни знания и умения, основни понятия	История и етика.
Актуализиране на знания, умения	Актуализиране на знания, свързани с модели на възпитание, социални норми и традиция.
Съдържателни акценти	1. Необходимо обединение на силата и справедливостта. 2. Практики за превантивно премахване на политически противник. 3. Хуманно, морално – неморално, абсурдно. 4. Основания за отмяна на смъртното наказание в ЕС.
Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник, работен лист към темата, електронни ресурси
Допълнителни дейности	Участие във философска дискусия.
Допълнителни задачи	
Задачи за контрол	Оценка на справянето с въпросите за размисъл и задачите след урока в учебника, участие в дискусия, работа по казус.

Тема: **ТРАДИЦИОННИ НОРМИ И ВЪРХОВЕНСТВО НА ПРАВОТО** – урок за нови знания

План на урока	1. Традиционните общества 2. Модерните общества 3. Законите
Опорни знания и умения, основни понятия	История на предмодерната и модерната епоха. норма, социална норма, права, правна норма, закон, легитимност
Актуализиране на знания, умения	
Съдържателни акценти	1. Традиционните социални норми и ценности. 2. Отвореност на модерните общества. 3. Разграничаване на публичната от частната сфера. 4. Регулиране на публичната сфера от правото.
Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник, работен лист към темата, електронни ресурси.
Допълнителни дейности	
Допълнителни задачи	Сравнителен анализ на морална и правна норма.
Задачи за контрол	Контролът на знанията трябва да обхване въпросите за размисъл и задачите след урока в учебника, работния лист към темата.

Тема: **СВОБОДА И ПРАВО** – урок за практическу гейности

План на урока	1. Доколко е модерна Търновската конституция? 2. Претърпяване на несправедливост. Фактори, които влияят на избора на реакция 3. Справедливост и обществени норми (екологични, трудовоправни норми)
Опорни знания и умения, основни понятия	История и култура на традиционното и модерно българско общество. морални и правни норми, справедливо и несправедливо

Актуализиране на знания, умения	Актуализиране на знания по история и етика.
Съдържателни акценти	1. Сравнение между Търновската и действащата българска конституция. 2. Въздържане от несправедливост/претърпяване на несправедливост. 3. Каква е цената на свободата? 4. Как приятелството изпълва със смисъл свободата?
Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник, електронни ресурси.
Допълнителни дейности	Препоръчан филм върху повестта на Стивън Кинг „Рита Хейуърт и изкуплението в Шоу-шенк“.
Допълнителни задачи	Работа по казус.
Задачи за контрол	Оценка на справянето с въпросите за размисъл и задачите след урока в учебника.

Тема: **ДЪРЖАВА И ПОЛИТИКА, СУВЕРЕНИТЕТ И РАЗДЕЛЕНИЕ НА ВЛАСТИТЕ** – урок за нови знания

План на урока	1. Господарска и политическа власт. Връзката между политика и власт 2. Суверенитетът и разделението на властите
Опорни знания и умения, основни понятия	История и конституция на модерната българска държава. политика, държава, суверенитет, разделение на властите
Актуализиране на знания, умения	Актуализиране на знания по история и етика.
Съдържателни акценти	1. Държавата като политическа общност с цел общото благо. 2. Неделимост на властта във вътрешните и външните дела. 3. Смисъл и прилагане на принципа на разделение на властите. 4. Отказ на модерността от абсолютизма суверенитет. Мандатността и антимонополното законодателство като ограничение на суверенитета.
Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник, работен лист към темата, електронни ресурси.
Допълнителни дейности	Исторически обзор на връзката между частната собственост и държавата.
Допълнителни задачи	Изучаване на биографични свидетелства за Шарл Монтескьо.
Задачи за контрол	Оценка на справянето с въпросите за размисъл и задачите след урока в учебника и писмените задачи в работния лист към темата.

Тема: **ЛИБЕРАЛНА ДЕМОКРАЦИЯ** – урок за нови знания

План на урока	1. Общественият договор 2. Парадокси на либералната демокрация
Опорни знания и умения, основни понятия	История и култура на постмодерното българско общество. България и ЕС. либерална демокрация, обществен договор
Актуализиране на знания, умения	Актуализиране на знания по история и етика.
Съдържателни акценти	1. Различие на либералната демокрация от по-старите форми на демокрация. 2. Парадоксът между свобода и равенство. 3. Парадоксът между демокрация и либерализъм, между суверенитета на народа и правата на човека.

Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник, работен лист към темата, електронни ресурси.
Допълнителни дейности	
Допълнителни задачи	
Задачи за контрол	Оценка на справянето с въпросите за размисъл и задачите след урока в учебника и писмените задачи в работния лист.

Тема: **ГРАНИЦИТЕ НА ПОЛИТИЧЕСКАТА СВОБОДА** – урок за практически гейности

План на урока	1. Свобода и разум (Джон Лок) 2. Какви са границите на политическата свобода (философска дискусия) 3. Бежанците пред дверите на Европа и България (казус)
Опорни знания и умения, основни понятия	История и култура на традиционното и модерното българско общество. морални и правни норми, справедливо и несправедливо
Актуализиране на знания, умения	Актуализиране на знания по история и етика.
Съдържателни акценти	1. Свободата като сила да се действа или да не се действа според указанията на ума. 2. Разширяване на разбирането за толерантност. 3. Мотиви за участие в националноосвободителни движения.
Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник, електронни ресурси.
Допълнителни дейности	Препоръчан филм по сценарий на автобиографията на Нелсън Мандела, посещение на исторически музей.
Допълнителни задачи	Тълкуване на философски фрагменти.
Задачи за контрол	Оценка на справянето с въпросите за размисъл и задачите след урока в учебника.

Тема: **ГРАЖДАНСКО ОБЩЕСТВО** – урок за нови знания

План на урока	1. Какво е гражданско общество? История 2. Защо ни е гражданското общество?
Опорни знания и умения, основни понятия	История и култура на постмодерното българско общество. България и ЕС. гражданско общество, социална отговорност, солидарност, гражданска солидарност, форми на гражданско участие и контрол
Актуализиране на знания, умения	Актуализиране на знания по история и етика.
Съдържателни акценти	1. Гражданското общество – стоящо между частния и държавния сектор. 2. Гражданското общество като коректив на държавните политики. 3. Гражданското общество – израз на гражданската активност и солидарност. 4. „Събуждане“ на гражданското общество.
Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник, работен лист към темата, електронни ресурси.
Допълнителни дейности	Работа в интернет по конкретни случаи на граждански протести и неподчинение.
Допълнителни задачи	Екипна работа по намиране на решение на даден проблем с обществена значимост.
Задачи за контрол	Оценка на справянето с въпросите за размисъл и задачите след урока в учебника и писмените задачи в работния лист.

Тема: **СОЦИАЛНАТА ОТГОВОРНОСТ И ФОРМИТЕ НА ГРАЖДАНСКО УЧАСТИЕ** – урок за практически гейности

План на урока	1. Демокрацията не толкова като власт на народа, а като власт на закона 2. Форми на гражданско участие. Как да запазим демокрацията, след като е веднъж завоювана? 3. Ролята на електронните медии в условията на демокрация
Опорни знания и умения, основни понятия	История и култура на традиционното и модерното българско общество. морални и правни норми, справедливо и несправедливо
Актуализиране на знания, умения	Актуализиране на знания по история и етика, граждански умения и компетентности.
Съдържателни акценти	1. Отношението обедняване – култура на оцеляване – солидарност. 2. Свобода и отговорност; права и задължения. 3. Въпросът за социалната цена. Българският феномен „пътникът без билет“. 4. Сходната съдба на бежанците и на българските емигранти.
Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник, електронни ресурси.
Допълнителни дейности	Препоръчан филм.
Допълнителни задачи	Работа по казус.
Задачи за контрол	Оценка на справянето с въпросите за размисъл и задачите след урока в учебника, участие в дискусия и работа по казус.

Тема: **РАЗЛИЧИЕ, ТОЛЕРАНТНОСТ И ПРИЗНАВАНЕ** – урок за нови знания

План на урока	1. Толерантност 2. Политика на признаване 3. Въпросът за Другия (Цветан Тодоров)
Опорни знания и умения, основни понятия	История и култура на постмодерното българско общество. България и ЕС. толерантност, различие, мултикултурализъм, конкуренция, сътрудничество
Актуализиране на знания, умения	Актуализиране на знания по история и етика.
Съдържателни акценти	1. Отказът от толерантност – налагане на една идентичност с насилие. 2. Предефиниране на понятието „толерантност“ в модерната либерална традиция. 3. Какво представлява държавният отказ от толериране на различията?
Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник, електронни ресурси.
Допълнителни дейности	Работа в интернет по конкретни случаи на граждански протести и регистрирано дискриминационно отношение поради различие.
Допълнителни задачи	Екипна работа по намиране на решение на проблем на група със специфични потребности, работа по казус, изучаване на биографични свидетелства за българския философ Цветан Тодоров.
Задачи за контрол	Оценка на справянето с въпросите за размисъл и задачите след урока в учебника, участие в дискусия, работа по казус.

Тема: **ФИЛОСОФИЯ НА ПОЛИТИКАТА И ПРАВОТО** – урок за обобщение

План на урока	<ol style="list-style-type: none"> 1. Справедливост и равенство 2. Суверенитет и разделение на властите 3. Либерална демокрация 4. Гражданско общество
Опорни знания и умения, основни понятия	Знания по история и етика. <i>справедливост, обществен договор, разделение на властите, гражданско общество</i>
Актуализиране на знания, умения	Актуализиране на знания по история, етика.
Съдържателни акценти	<ol style="list-style-type: none"> 1. Теоретиците на обществения договор. 2. Дефиниции за гражданско общество. 3. Разделението на властите и демократичната държава. 4. Гражданското общество в опозиция на държавата.
Ресурси (основни и допълнителни)	Учебник, електронни ресурси.
Допълнителни дейности	Ролева игра.
Допълнителни задачи	
Задачи за контрол	Контролът на знанията трябва да обхване отговорите на въпросите за обобщение, ниво на усвоеност на понятия и връзки, идеи.

ГОДИШНО ТЕМАТИЧНО РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ

по философия за 10. клас

№	Учебна седмица по ред	Тема на урочната единица	Вид на урочната единица	Очаквани резултати	Методи	Забележки/коментари
1.	Първа – втора	Глобална тема 1: Начала на философското познание Какво знам в началото на 10. клас	1 – за нови знания 2 – за контрол и оценка на знанията	– Разбира предмета на философията и различава понятия като „битие“ и „съществуване“, „истина“ и „теория“, „философия“ и „светоглед“. – Осмисля учудването и съмнението като начала на философското познание и ги прилага. – Различава философия и философстване. – Регистриране и анализ на входно ниво на знанията.	Събеседване, анализ на философски текст, работа по въпроси и задачи за осмисляне на философското знание. Писмен анализ на текст, с поставени въпроси към текста и с елемент на размишление. Анализ на резултатите.	Входното равнище се връща с рецензия и препоръки. Резултатите се коментират с учениците в класа, като се обсъждат грешки.
2.	Втора – трета	Съмнение и заблуди	2 – за практически дейности	– Познава източниците на заблуди в процеса на познание. – Разграничава философските от всекидневните въпроси, знае основните философски категории. – Разбира и оценява възможностите на философското познание за осмисляне на всекидневния опит.	Анализ на философски текст, работа по задачи за самостоятелно мислене, сравнение, работа по казус.	
3.	Трета – четвърта	Глобална тема 2: Език и критическо мислене Какво е логиката?	1 – за нови знания	– Познава предмета на логиката, особеностите на логическото доказателство. – Различава логика, критическо мислене, аргументация.	Събеседване, сравняване на доказателствата в логиката с тези в други науки.	
4	Четвърта	Възникване на логиката при Аристотел	1 – за нови знания	– Познава в исторически контекст възникването на логиката и софистиката. – Познава теория на аргументацията и следва правилата на правилната аргументация. – Различава съдържателните и формалните грешки в едно изказване. – Знае силогизмите на Аристотел и тяхната структура.	Анализ на текст, въпроси за размисъл, решаване на задачи.	
5.	Пета	Аргумент и валидност Логически закони	1 – за нови знания 1 – за нови знания	– Разбира смисъла и прилага формализация, като си служи със символи и следва формалната валидност на умозаклученията (аргументите). – Следва правила за извеждане на извод от предпоставки. – Знае и различава основните логически закони и правила за заключение. – Прилага логическото следване, като отчита зависимостта между отделни изказвания.	Въпроси и задачи за проследяване на формалната валидност на умозаклученията и техни трансформации. Задачи за конструиране на диаграми за илюстриране на зависимостта между предпоставки и извод. Въпроси за размисъл, анализ на примери за илюстриране на логическо следване.	
6.	Шеста	Логично – нелогично	2 – за практически дейности	– Разбира мястото и ролята на логиката за другите науки и различни сфери на обществения живот. – Различава нелогично и абсурдно.	Анализ на текст, работа по казус, задачи за разпознаване на основни логически закони и правила.	
7.	Седма	Понятие, съждение и умозаклучение Дума и значение	1 – за нови знания 1 – за нови знания	– Познава основните форми на мисленето. – Разбира как се формират понятия. – Различава схващане, съдене, умозаклучаване. – Разбира специфичната употреба на „термин“, „понятие“, „значение“. – Разсъждава върху значението на понятията и съжденията. – Разбира и разпознава обема и съдържанието на понятията.	Беседа, въпроси за размисъл. Въпроси и задачи, свързани с обем и съдържание на понятията, многозначност на изразите.	

№	Учебна седмица по ред	Тема на урочната единица	Вид на урочната единица	Очаквани резултати	Методи	Забележки/коментари
8.	Осма	Дефинициите Логика на изказванията	1 – за нови знания 1 – за нови знания	– Познава изискванията за дефиниране. – Различава реални и номинални, аналитични и синтетични дефиниции; експликации. – Различава изреченията като носители на стойности по истинност и неистинност. – Изследва валидността на сложните изречения на база на съюзните връзки между съставните аргументи и тяхната логическа стойност.	Въпроси за размисъл, работа по примери за поясняване на традиционни изисквания към дефинициите, задачи. Въпроси за размисъл, проследяване на функционални зависимости и логически стойности на сложни изречения чрез табличен и диаграмен метод, задачи.	
9.	Девета – десета	Условни и дизюнктивни аргументи Проверка на логическите истини	1 – за нови знания 2 – за практически дейности	– Разширява знанията за логическите възможности на импликацията и дизюнкцията (условните аргументи). – Разпознава необходимо и достатъчно условие. – Прилага модус поненс в процеса на разсъждение и преценка. – Познава в законите на Де Морган възможното трансформиране на дизюнктивни аргументи в конюнктивни. – Различават логично и нелогично, нелогично и абсурдно. – Разпознава логическите съюзи в сложни изказвания и определя логическата стойност на сложни изречения.	Въпроси за размисъл и задачи за включващ и изключващ смисъл на дизюнкцията. Задачи за анализ, дискусия и тълкуване на текст и логически стойности. Работа по казус.	
10.	Десета	Логическа всеобщност	1 – за нови знания	– Изследва аргументи с оглед правене на обобщение. – Следва ясна логико-аргументативна структура. – Осмисля разликата и прилага метода на индукцията и дедукцията при извличане на обобщения. – Разпознава причинността като един от видовете обусловености.	Въпроси и задачи за изследване на аргументи с оглед на обобщаване, за упражняване на индуктивни и дедуктивни заключения; за разпознаване на причинно-следствени връзки. Въпроси за дискусия с цел аргументиране на своята теза/лична позиция и даване на примери от ежедневието и личния опит.	
11.	Единадесета	Правила и грешки в аргументацията	2 – за практически дейности	– Знае особености за водене на спор. – Знае технически изисквания за водене на дебат. – Умее да формулира теза и антитеза, привлича аргументи в тяхна полза. – Следи за логически грешки в изказванията на опонента. – Знае различни видове грешки (неформални аргументни заблуди).	Анализ на текст за опознаване особеностите при водене на спор. Водене на дебат и упражняване на аргументиране, търсене на слаби места и логически грешки в аргументацията на опонента. Упражняване на техники за оборване на тезата на противника. Работа по казус.	
12.	Дванадесета	Език и критическо мислене Тест 1	1 – за обобщение 1 – за контрол и оценка	– Упражнява употребата на въведените понятия. – Разпознава логически съюзи и логическа стойност на сложните изказвания. – Умее да прави обобщения. – Осмисля въведените понятия в тяхната свързаност и приложение. – Разбира логически понятия и предмета на философия на езика.	Беседа, обсъждане на въпроси, свързани с логиката като теория и практика. Писмено изпитване чрез учебен тест със затворени и отворени въпроси.	
13.	Тринадесета – четиринадесета	Глобална тема 3: Философското познание и реалността Изгревът на философията Първоначалото, или какво е започнало всичко?	1 – за нови знания 2 – за практически дейности	– Осмисля процеса на търсене на първопричините на всичко съществуващо, разбира основанията на първите философи. – Разбира особената връзка между философски и възгледи и стил на живот. – Познава понятия като „архе“, „закон“, „елементи“. – Разбира и размишлява върху първопричините и основанията на всичко съществуващо. – Борави с основните въведени понятия, като ги разпознава в текст и използва в свои изказвания/аргументация.	Беседа, анализ на текст, изучаване на биографични свидетелства и формиране на основни философски понятия; задачи, свързана с априорите на Зенон. Задачи за анализ, тълкуване и интерпретиране на текст. Въпроси за размишление и дискусия. Решаване на казус.	

№	Учебна седмица по ред	Тема на урочната единица	Вид на урочната единица	Очаквани резултати	Методи	Забележки/коментари
14.	Четиринадесета	Платон и Аристотел	1 – за нови знания	– Разбира понятия като „идеи“, „познание“, „душа“, „същност“, „материя“, „форма“, „движение“ в контекста на философските учения на Платон и Аристотел. – Различава формална, действаща, материална и целева причина.	Лекция; упражняване на понятията чрез анализ и тълкуване на текст, въпроси за размисъл, изучаване на живота и философстването в школи.	
15.	Петнадесета – шестнадесета	Философия и природни науки Потоците на частните науки и морето на философията	1 – за нови знания 2 – за практически дейности	– Разбира понятия като „субстанция“, „акциденции“, „пространство“, „време“. – Свързва философските възгледи с постижения на физиката от различните епохи. – Знае философски идеи, стимулиращи развитието на природните науки. – Изгражда умения и „преносими“ компетенции.	Беседа, въпроси за размисъл и сравнение. Анализ на философски текст, сравнителен анализ, определяне на коректността на твърдения, работа по казус.	
16	Шестнадесета	Християнският светоглед и философията	1 – за нови знания	Знае и адекватно употребява понятия като „вяра“, „религия“, „вечност“, „религиозен светоглед“, „спасение“, „смирение“.	Беседа, анализ на текст, сравнение на понятия като „вяра и разум“, „време и вечност“, „сакрално и профанно“; въпроси за размисъл, участие във философска дискусия.	
17.	Седемнадесета	Теология и философия	2 – за практически дейности	– Развива умение и увереност за боравене с основни понятия, въведени в урока за ново знание. – Разпознава универсални ценности и нравствени императиви в различните религии.	Сравнителен анализ на понятия, анализ на философски текст, участие във философска дискусия; „Възможно ли е обединение на всички религии?“; писане на философско есе.	
18.	Осемнадесета	Модели на средновековната християнска философия Философски смисъл на доказателствата за съществуване на Бога	1 – за нови знания 1 – за нови знания	– Разбира понятия като „индивидуация“, „ипостаси“, „универсалии“. – Познава и различава модели на мислене. – Познава доказателства за съществуването на Бога от ранносредновековния период, схоластиката, рационалната метафизика на Декарт, Кант и Спиноза.	Беседа, анализ на текст, сравнителен анализ на Аристотел и Боеций, на Ранно и Късно средновековие; въпроси за размисъл. Беседа, анализ на философски текстове, изучаване на биографични свидетелства.	
19	Деветнадесета – двадесета	Представяне на изработени от учениците презентации, посветени на автори и идеи – част от античната и средновековната философска традиция	3 – за практически дейности	– Умее да изработва и публично да представя презентация по предварително зададено техническо задание.	Представяне и интерпретиране на съдържателна информация за авторите и идеите на Античността и Средновековието, боравене със символи и изображения.	
20	Двадесета	Философия на Античността и Средновековието	1 – за обобщение	– Познава основни възгледи и понятия – част от учебната програма. – Проследява развитието на представите за Бога, душата, субстанцията.	Беседа, въпроси за размисъл.	
21.	Двадесет и първа	Модерната наука и въпросът за метода Опитът и сигурността на научното познание	1 – за нови знания 1 – за нови знания	– Разбира важността на въпроса за суверенността на науката от религията и политиката. – Знае и ползва адекватно понятия като „научно знание“, „научни методи“, „научна истина“. – Различава характерните особености на епохата на ранната модерност (XVI – XVII в.) – Познава понятия като „универсален метод“, „общовалидност на знанието“, „опит“, „емпиризъм“, „рационализъм“.	Лекция, анализ на текст, сравнителен анализ на понятия и в по-общ план – на наука и шарлатанство, въпроси за размисъл. Лекция, въпроси за размисъл, сравнителен анализ, осмисляне на аргументите в биографичен контекст и в контекста на научния модел/парадигма и на математизацията на знанието.	
22	Двадесет и втора	В търсене на надеждния метод	2 – за практически дейности	– Различава аргументите на емпириците и рационалистите в търсене на универсалния метод, придаващ сигурност на познанието.	Анализ на философски текстове, философска дискусия, сравнителен анализ.	

№	Учебна седмица по ред	Тема на урочната единица	Вид на урочната единица	Очаквани резултати	Методи	Забележки/коментари
23.	Двадесет и трета – двадесет и четвърта	Истини на факта и истини на разума Постоянно търсещият разум	1 – за нови знания 2 – за практически дейности	– Познава понятия като „истини на разума: аналитични и синтетични истини“; „априорно и апостериорно знание“. – Разбира решението на Им. Кант – как той обобщава спора между емпирици и рационалисти. – Проследява, анализира, оценява опита на рационалистите. – Разбира понятието „експеримент“. – Размишлява за връзката между разум и откровение.	Лекция, работа с философски текст, осмисляне на аргументите на Декарт и Кант в биографичен контекст. Анализ на философски текст, тема и зададени инструкции за философска дискусия, въпроси за размишление.	
24	Двадесет и четвърта	Късната модерност и проблемът за несигурността	1 – за нови знания	– Разбира и оценява рисковете и несигурността, породени от глобализацията и технологичния прогрес. – Разбира особеностите на късната модерност; ролята на случайността и вероятностните очаквания.	Беседа, анализ на философски текст, въпроси за размишление, дискусия върху сигурност – несигурност; невъзможен рационален контрол на силите вътре в нас и извън нас, в контекста на Фройд и Ницше; езикови игри.	
25.	Двадесет и пета	Индивид, екзистенция и свобода Бягство от свободата, общество и власт	1 – за нови знания 1 – за нови знания	– Познава и разбира идеите на Ницше за свръчовека, за преобразуване на нихилизма в творчество. – Познава понятието „екзистенция“ и идеите на екзистенциализма за човека като свобода и проект. – Разбира „бягството от свободата“ като феномен, както и основни проблеми в съвременната култура като конформизъм, деструкция.	Беседа, въпроси за размишление и за сравнение на свободата на артиста и на детето – на човека – част от стадото. Анализирани и сравнение на двойките понятия „свобода и отговорност“, „свобода и екзистенция“, „същност и съществуване“/„екзистенция и есенция“. Беседа, въпроси за размисъл, обединяване на философски, исторически аргументи и такива от психологическо естество; сравнителен анализ от типа „преди и сега“.	
26.	Двадесет и шеста	Свобода и власт	2 – за практически дейности	– Разсъждава върху същността, ресурсите на властта и езика като власт. – Запознава се с идеи на съвременни философи и политолози като Зигмунт Бауман, Хана Арент. – Разбира и прави аналогии със съвременната ситуация в обществото, проблемите с бежанците.	Анализ на философски текст, размишление по аналогия на баснята „Зайци и жаби“; философска дискусия върху баналността на злото; препоръчани филми. Събеседване, рефлексия върху личен опит.	
27.	Двадесет и седма	Модерност, философия и наука Тест 2	1 – за обобщение 1 – за контрол и оценка	– Осмисля понятията „разум“ и „критика“, в контекста на двойките понятия „критика и сигурност“, „критика и несигурност“, „екзистенция и свобода“. – Упражнява и отработва основни понятия, въведени по учебна програма.	Беседа, въпроси за размисъл, обобщение. Учебен тест със затворени и отворени въпроси, текст и въпроси към него.	
28.	Двадесет и осма – двадесет и девета	Глобална тема 4: Политическа философия и философия на правото Справедливост Какво е справедливо?	1 – за нови знания 2 – за практически дейности	– Разбира справедливостта като индивидуална добродетел и обществена норма. – Различава справедливост и равенство като норма и обществено очакване. – Разбира връзката между сила и справедливост. – Знае несправедливи практики за елиминиране на политически противник като остракизъм и др.	Беседа, въпроси за размисъл, анализ на философски текст, биографични свидетелства, сравнение на идеи на различни социални групи за общото благо. Анализ на философски текст, участие във философска дискусия, работа по казус.	
29.	Двадесет и девета	Традиционни норми и върховенство на правото	1 – за нови знания	– Разбира понятия като „социална норма“, „морална норма“, „правна норма“, „закон“; „права“, „легитимност“. – Знае различията в устройството и регулацията на традиционното и модерното общество. – Различава публичната от частната сфера на общественния живот.	Беседа, въпроси за размисъл, сравнителен анализ, работа с исторически и биографични свидетелства.	

№	Учебна седмица по ред	Тема на урочната единица	Вид на урочната единица	Очаквани резултати	Методи	Забележки/коментари
30.	Тридесета	Свобода и право	2 – за практически дейности	– Работи и познава текстовете от Търновската конституция, полагащи демократичния характер на българската държава.	Анализ на юридически и философски текстове, работа по казус, участие във философска дискусия.	
31.	Тридесет и първа	Държава и политика, суверенитет и разделение на властите Либерална демокрация	1 – за нови знания 1 – за нови знания	– Различава господарска и политическа власт, държавна и частна собственост. – Разбира понятията като „суверенитет“, „легитимна власт“. – Разбира смисъла и как се прилага принципът на разделение на властите. – Знае и използва коректно понятията „обществен договор“, „либерална демокрация“. – Знае и разсъждава върху парадоксите на либералната демокрация, върху напрежението между демокрация и либерализъм.	Лекция, въпроси за размисъл, сравнителен анализ, исторически и биографични свидетелства. Беседа, въпроси за размисъл, работа с парадокси, отделни исторически факти и двойки понятия, които са в напрежение и същевременно взаимно се доизясняват.	
32.	Тридесет и втора	Границите на политическата свобода	2 – за практически дейности	– Разбира връзката между свобода и разум, права и задължения. – Развива функционални и практически умения за гражданско участие и инициатива.	Анализ на философски текст, фрагменти за тълкуване, дискусия за границите на политическата свобода, работа по казус, биографични свидетелства, филми.	
33	Тридесет и трета	Урок за контрол и оценка на знанията Гражданско общество	1 – за контрол и оценка 1 – за нови знания	– Упражнява употребата на въведените понятия. – Упражнява умения за анализ на текст и разпознаване на философската тема/проблем в него, тезата на автора, формиране на лична позиция. – Има познания и разбира причините и необходимостта от гражданска отговорност, активност и солидарност. – Знае форми на гражданско участие и контрол. – Познава стратегии за повлияване на политически решения и за предлагане на промени в законодателството.	Учебен тест със затворени и отворени въпроси, текст с въпроси към него. Беседа, въпроси за размисъл, работа по конкретни случаи на „събуждане“ на гражданското общество.	
34	Тридесет и четвърта	Социалната отговорност и форми на гражданско участие	2 – за практически дейности	– Осмисля гражданското общество като опозиция на държавата. – Тълкува определени въпроси и ситуации на напрежение, гражданското неподчинение.	Въпроси за размишление, анализ на философски текст, тема за философска дискусия, работа по казус.	
35	Тридесет и пета	Различие, толерантност и признаване Философия на политиката и правото	1 – за нови знания 1 – за обобщение	– Знае и описва понятията „толерантност“ и „различие“, „мултикултурализъм“, „сътрудничество“. – Оценява поведението си в проблемни ситуации, като прилага модели. – Осмисля разширеното разбиране на толерантността в епохата на късната модерност и признаването на право на идентичност. – Познава съвременни политики за признаване и техни форми. – Умее да прилага стила на сътрудничество. – Знае и използва адекватно понятията от учебната програма, прецизира тяхната употреба в писан текст.	Беседа, въпроси за размисъл, анализ на конкретни случаи. Беседа, въпроси за размисъл, обобщение на наблюденията и знанията.	
36	Тридесет и шеста	Урок за контрол и оценка на знанията Заклучение	1 – за контрол и оценка 1 – за обобщение	– Знае и прилага адекватно основни понятия – част от учебната програма. – Критично гледа на своя и на обществения свят, разбира проблеми, сочи алтернативи. – Разбира личностния и обществения смисъл на заниманията с философия. – Търси връзки между философията и частните науки.	Учебен тест със затворени и отворени въпроси, текст с въпроси към него. Беседа, въпроси за размисъл.	

УЧЕБНА ПРОГРАМА ПО ФИЛОСОФИЯ за X клас (общообразователна подготовка)

КРАТКО ПРЕДСТАВЯНЕ НА УЧЕБНАТА ПРОГРАМА

Тази програма описва обучението по философия в X клас. Неговата основна цел е да подпомогне развитието на автономна личност, която е подготвена да участва съзнателно и конструктивно в живота на социалната общност. Тази цел се постига чрез систематично развиване на *самостоятелно, критическо и творческо мислене*, чрез формиране на *комплексни познавателни и функционални компетентности* и чрез запознаване с *класически проблеми и постижения* на философската традиция. Философията като научно изследване, като традиция и като специфична културна техника съдейства за изграждането на цялостен личен светоглед и подпомага учениците в критичното осмисляне на явленията от природния и социалния свят. Философията има основополагащо значение за формиране на идеята за образование като възможност за ученика да приложи знанието за стимулиране на собственото си развитие като личност.

Обучението по философия в средното училище се основава на ценността и авторитета на философската традиция и се ръководи от следните принципи: съгласуване с нуждите и интересите на ученика; диалогичност; интерактивност и интерсубектност в образованието; развитие на ключови компетентности; партньорство; развитие на класа и училището като демократични общности.

Учебното съдържание обхваща четири тематични области – *Познание и реалност, Личност и общество, Критическо мислене и аргументация, Основни познавателни и функционални компетентности*, които съответстват на изискванията за резултатите от обучението по учебния предмет философия в Държавния образователен стандарт по общообразователна под-

готовка. Ясен приоритет е овладяването на умения и „преносими“ компетентности.

Учебното съдържание е структурирано около пет основни теми. Обучението започва с кратко въведение в началата на философското познание като критическо търсене на истината. Втората тема „Език и критическо мислене“ представя спецификата на логиката като наука за анализ и оценка на валидността на аргументи. Третата тема – „Философското познание и реалността“, дава възможност на учениците да размишляват върху основни философски проблеми, а четвъртата – „Социална философия и философия на правото“ – върху проблеми, свързани с обществото, мястото на човека в него и същността на правото като регулатор на обществените отношения.

Тематичната област „Основни познавателни и функционални компетентности“ включва основни комплексни компетентности, които се изграждат в процеса на обучение по философия, но са напълно преносими и приложими и в други съдържателни области. Тези компетентности се въвеждат и упражняват на начално ниво в VIII и IX клас чрез практически дейности по съдържанието на останалите тематични области и се развиват напълно в края на X клас.

Посоченият в началото приоритет на овладяването на умения се проявява в съотношението между броя на часовете за нови знания и за практически дейности и упражнения и формите на оценяване. Така формулираните цели на обучението по философия в X клас изискват прилагането на интерактивни методи на преподаване и последователно възлагане на разнообразни групови задания.

ОЧАКВАНИ РЕЗУЛТАТИ ОТ ОБУЧЕНИЕТО В КРАЯ НА КЛАСА

Области на компетентност	Знания, умения и отношения
Личност и общество	<p>Познава основни понятия и теории от социалната философия и философията на правото.</p> <p>Анализира и оценява основанията на собствените си постъпки и избори (ценности, принципи, мотиви и последици).</p> <p>Анализира и оценява критично различни исторически и съвременни норми на съвместен живот в общността (правни, политически).</p> <p>Взема автономни и отговорни решения.</p> <p>Планира и управлява действия за постигане на желана промяна в общността (създава проекти).</p> <p>Участва ангажирано и съзидателно в живота на общността.</p>
Познание и реалност	<p>Познава спецификата на философията като теоретично познание за принципи и идеи.</p> <p>Познава основни понятия и теории на философията: мислене, съществуващо, език, познание, метод, истина, наука, култура и природа, живот и смърт, смисъл, секуларност и религия.</p> <p>Различава основни характеристики на философското мислене и културата в епохите на Античността, Средновековието, Новото време и съвременността.</p> <p>Изследва проблеми, като създава хипотези и проверява валидността им (самостоятелно или в общност).</p> <p>Осмисля отделни явления от науката, изкуството и културата в историко-философски контекст.</p> <p>Проявява постоянство, последователност и самодисциплина в процеса на изследване и учене.</p> <p>Приема плурализма в гледните точки към познавателни и социални феномени.</p> <p>Осъзнава значението на философската традиция като ресурс за формиране и обосноваване на личен светоглед.</p>
Критическо мислене и аргументация	<p>Познава основни понятия от теорията на аргументацията (истина и логическа валидност на аргументите, основни логически методи, правила и грешки в аргументацията).</p> <p>Може да формулира ясно и точно личната си позиция.</p> <p>Умее да подбира и прилага различни стратегии на мислене и аргументация съобразно конкретната ситуация.</p> <p>Проявява готовност да използва критическото мислене за рационализиране на личния си опит.</p>
Основни познавателни и функционални компетентности	<p>Анализ на философски (или друг специализиран) текст:</p> <p>Ученикът умее да реконструира проблема, тезите и аргументацията на автора, да оценява текста в историко-философски или систематичен контекст, както и от гледна точка на жизнения си опит, да изразява обоснована лична позиция.</p> <p>Създаване на аналитичен текст (философско есе):</p> <p>Ученикът умее да създава аналитичен текст с ясна логико-аргументативна структура (философско есе), в който формулира проблем, изказва теза и я аргументира чрез прецизна употреба на философски понятия, като спазва нормата на българския книжовен език.</p> <p>Участие в дискусия:</p> <p>Ученикът участва конструктивно в диалогични форми на философско изследване с определен регламент (дискусия, дебат), като прилага правилата на разумната дискусия.</p> <p>Анализ на казус:</p> <p>Ученикът умее да анализира проблемна ситуация, да формулира проблем или конфликт, да предлага алтернативни решения от гледна точка на различните участници в ситуацията и да прави аргументиран избор.</p> <p>Разработване на проект (социален и/или изследователски):</p> <p>Ученикът умее да анализира проблемна ситуация, да формулира цел, да планира дейности и ресурси, да управлява процеси.</p> <p>Публично представяне (презентационни умения):</p> <p>Ученикът умее активно, критично и творчески да използва разнообразни източници на информация и информационни технологии; структурирано да представя информация пред публика, да използва разнообразни средства и технологии за онагледяване, да борави с подходящи реторични техники, да поддържа гъвкав контакт с аудиторията.</p>

УЧЕБНО СЪДЪРЖАНИЕ

Теми	Компетентности като очаквани резултати от обучението	Нови понятия
1. Тема: Начала на философското познание		
Основни познавателни и функционални компетентности	<ul style="list-style-type: none"> – Разбира удивлението и съмнението като начала на теоретичната философия. – Разбира философското познание като критическо търсене на истината (Сократ). – Осмисля ситуации на удивление и съмнение от личния си опит. – Проблематизира определена теза на събеседника си и противопоставя свой контрааргумент. – Осъзнава значението на философската теория за осмислянето на света и житейския си опит. 	истина, теория
2. Тема: Език и критическо мислене		
2.1. Истина и валидност	<ul style="list-style-type: none"> – Разбира спецификата на логиката като наука за анализ и оценка на валидността на аргументи. – Познава основните логически закони. – Разбира връзката между истина и валидност. – Различава аргумент от поредица изказвания, между които няма формално-логическа връзка. – Анализира структурата на аргументите. – Проявява готовност за аргументиране на личната си позиция. – Проявява нагласа да не приема тези без критическа проверка. 	логика, логически закон, аргумент, валидност
2.2. Значение и употреба на думите	<ul style="list-style-type: none"> – Разбира социалния характер на значенията на думите. – Познава логическите характеристики на термините (съдържание и обем). – Анализира различните употреби на думите в зависимост от контекста (напр. емотивна и когнитивна употреба). – Умее да открива и конструира правилни дефиниции на термините чрез прилагане на техники и правила за дефиниране. – Осъзнава важноста да се изразява точно, ясно и недвусмислено. – Осъзнава необходимостта от полагане на усилия за разбирането на текст, партньор в дискусиата и т.н. 	термин (понятие), значение, дефиниция,
2.3. Основни методи на логиката	<ul style="list-style-type: none"> – Познава характеристиките на дедуктивните и индуктивните аргументи. – Познава основните дедуктивни умозаключителни схеми и методите на научната индукция. – Умее да оценява валидността на дедуктивните и силата на индуктивните аргументи. – Умее да прави правилни изводи от необходимо и достатъчно условие. – Умее да анализира дилеми. – Умее да прави индуктивно силни изводи за причинно-следствени връзки. – Оценява важноста и приложимостта на методите за логическо изследване за ежедневиия живот и научните теории. 	дедукция, индукция, условни и дизюнктивни аргументи, причинно-следствени връзки
2.4. Правила и грешки в аргументацията	<ul style="list-style-type: none"> – Познава основни стратегии за аргументиране и типове неформални грешки. – Умее да формулира проблем и теза и да открива и анализира релевантната информация. – Осмисля ситуации на удивление и съмнение от личния си опит. – Проблематизира определена теза на събеседника си и противопоставя свой контрааргумент. – Осъзнава значението на философската теория за осмислянето на света и житейския си опит. 	теза, основания, неформални
3. Тема: Философското познание и реалността		
3.1. Свят	<ul style="list-style-type: none"> – Разбира смисъла на поставянето на проблема за принципите на съществуващото. – Познава античното разбиране за света като космос и принципите на осмислянето на света в натурфилософията и философията на Платон и Аристотел. – Познава модели за обяснение на света през Новото време чрез понятията „субстанция“, „време“ и пространство“, „тяло и движение“. – Прави съпоставки и аналогии между философските теории за света и природо-математическите знания за света. – Сравнява значенията на философските категории и понятията от природо-математическите науки (напр. „време“, „сила“, „тяло“, „причина“). – Осъзнава значението на философските теории за формиране на цялостно познание за света. 	свят, първопричини, метафизика, битие, идея, материя и форма, субстанция, време и пространство
3.2. Човек и Бог	<ul style="list-style-type: none"> – Познава християнската философия през Средновековието като преход от космологизма на Античността към разбирането на света чрез отношението човек – Бог (Августин, Тома от Аквино). – Разбира ролята на вярата и разума в познанието. – Разбира християнския възглед за смисъла на човешкия живот като надежда за спасение във вечността. – Сравнява религиозния и научния възглед за света и човека. – Дава примери за и реконструира познати от историята на философията доказателства за съществуването на Бога. – Оценява философското значение на идеята за Бога за осмисляне на света и собственото бъдеще. – Осмисля ролята на религията за формиране на личния светоглед. 	Бог, вяра и разум, време и вечност, спасение

Теми	Компетентности като очаквани резултати от обучението	Нови понятия
3.3. Разум, опит и знание	<ul style="list-style-type: none"> – Разграничава емпиризм (Лок) от рационализъм (Декарт). – Познава решението на Кант на спора емпиризм – рационализъм. – Познава възникването на култа към разума, науките и методите в Новото време. – Разграничава твърдения, основани на опита, и твърдения, основани на рационални принципи. – Анализира основанията на собственото си мислене. – Проявява нагласа за критично отношение към проблема за произхода и валидността на познанието. – Осъзнава значението на метода за откриване и доказване на истината. 	разум, метод, емпиризм, рационализъм
3.4. Човекът и обществото	<ul style="list-style-type: none"> – Познава възгледи за човека като личност и човека като обществено същество (Аристотел, Марк, Ницше, Сартр). – Разбира значението на езика за осъществяването на личността и общностния живот (напр. Ортега-и-Гасет, Ръсел, Витгенщайн). – Разпознава различни форми на осъществяване на властта (напр. чрез политически и морални норми, чрез езика, чрез тялото). – Разбира промените в личното и общественото съществуване в исторически контекст и особено фундаменталните изменения в съвременния глобален свят. – Разграничава личностни и социални аспекти в своята идентичност. – Може да открива механизми за „бягство от свободата“ (Е. Фром) и прояви на конформизъм. – Разграничава и дава примери за отношения на власт. – Разграничава съвременните представи за човека и обществото от възгледите на предишни исторически епохи. – Оценява значението на взаимовръзката между личността и обществото за тяхното развитие. 	свръхчовек, екзистенция, общество, език, власт
4. Тема: Политическа философия и философия на правото		
4.1. Справедливост, закон, права и задължения	<ul style="list-style-type: none"> – Познава основни концепции за справедливостта и законите (Платон, Аристотел, Джон Ролс). – Познава правната норма и нейните основни видове. – Различава правни от морални норми. – Анализира казуси, свързани с проблематичността на различни форми на справедливост. – Оценява значението на принципа за равенството пред закона. – Разбира връзката между индивидуалните права и легитимните форми на задължения. 	справедливост, права, правна норма, закон, легитимност
4.2. Държава	<ul style="list-style-type: none"> – Познава възгледите на Аристотел и Платон за държавата. – Познава възгледите на Томас Хобс, Джон Лок и Жан-Жак Русо за обществения договор. – Разбира смисъла на идеята за разделение на властите в правовата държава. – Разграничава различни форми на държавно управление. – Осъзнава ролята на държавата като властови субект на правните отношения. – Оценява нарастващата роля на други социални актьори в осъществяването на човешките права в съвременния свят. 	обществен договор, политика, държава
4.3. Гражданско общество	<ul style="list-style-type: none"> – Познава предпоставките за възникването на гражданското общество и факторите за неговата стабилност. – Ориентира се във възможностите на гражданското общество за влияние върху политическия ред. – Разпознава различни съвременни форми на гражданско участие (социални движения, интернет, граждански протести и гражданско неподчинение). – Дава примери за случаи на конкуренция и сътрудничество. – Проявява нагласа за социална солидарност и толерантност към различието. 	различие и толерантност, конкуренция и сътрудничество, социална солидарност и форми на гражданско участие

Основните познавателни и функционални компетентности се изграждат през целия курс на обучение и през всички теми. Необходимо е да се планира първоначалното им въвеждане в рамките на 2 до 4 часа годишно.

Основни познавателни и функционални компетентности	Компетентности като очаквани резултати от обучението	Нови понятия
5.1. Анализ на философски текст	<ul style="list-style-type: none"> – Може да формулира точно проблема в текста, като използва философски категории. – Може да реконструира аргументативната структура на текста – да определя авторската теза и основните аргументи в нейна подкрепа. – Оценява текста в историко-философски или систематичен контекст, както и от гледна точка на личния си опит. – Изразява ясно лична позиция към текста и я аргументира. 	
5.2. Създаване на аналитичен текст (философско есе)	<ul style="list-style-type: none"> – Познава особеностите на философското есе като вид аналитичен текст. – Може да създава философско есе с ясна логико-аргументативна структура, в което формулира проблем, изказва теза и я аргументира чрез прецизна употреба на философски понятия, като спазва нормата на българския книжовен език. 	
5.3. Участие в дискусия	<ul style="list-style-type: none"> – Участва конструктивно в диалогични форми с определен регламент (дебат, диспут). – Формулира ясно и разбираемо лична позиция и я обосновава. – Осъзнава спазването на регламент (процедура) като условие за ефективност на рационалната дискусия. 	
5.4. Анализ на казус	<ul style="list-style-type: none"> – Описва точно и диференцирано конкретна ситуация (казус). – Определя проблем или конфликт. – Коментира казуса от гледна точка на алтернативни теории/позиции. – Предлага алтернативни решения. – Избира решение и аргументира избора си. 	
5.5. Работа по проект	<ul style="list-style-type: none"> – Умее да анализира реална проблемна ситуация. – Формулира цел, планира дейности и ресурси за нейното постигане, управлява процеси. – Представя публично проектната идея и/или резултатите от проекта. 	
5.6. Публично представяне	<ul style="list-style-type: none"> – Използва активно, критично и творчески разнообразни източници на информация. – Може да подготви кратко публично представяне с ясно изразена структура (въведение, изложение, заключение), коректно и задълбочено съдържание и находчиво онагледяване. – Прилага подходящи реторични техники. – Поддържа гъвкав контакт с аудиторията. 	

ПРЕПОРЪЧИТЕЛНО ПРОЦЕНТНО РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА ЗАДЪЛЖИТЕЛНИТЕ УЧЕБНИ ЧАСОВЕ ЗА ГОДИНАТА

Годишният брой часове за изучаване на учебния предмет философия в X клас е 72 часа.

За нови знания	40%
За упражнения и практически дейности	45%
За обобщение	7%
За контрол и оценка (За входно и изходно равнище, за класни и за контролни работи)	8%

СПЕЦИФИЧНИ МЕТОДИ И ФОРМИ ЗА ОЦЕНЯВАНЕ НА ПОСТИЖЕНИЯТА НА УЧЕНИЦИТЕ

Оценяването на постиженията на учениците включва не само усвояването на знанията, но също така и степента на придобиване на умения и тяхното прилагане за диференцирано и аргументирано изразяване на лична позиция. Ученикът се насърчава да формира лично отношение към философските проблеми, но начинът на разглеждането им се основава на критическо мислене, логика, последователност и

систематичност, които са измерими и поради това могат да бъдат оценявани. Обучението по философия създава условия за възможна промяна в личността и обществото чрез работа върху нагласите на учениците. Важна част от оценяването е участието на ученика в различни форми на групови задания. По такъв начин се развиват умения за учене, за работа в екип и за наблюдение и рефлексия на групови процеси.

Съотношение при формиране на срочна и годишна оценка:

Индивидуално участие в работата в клас (анализ на текст, дискусии, дебати, анализ на казуси, проекти...)	25%
Индивидуални писмени задачи (домашни работи – аналитичен текст, анализ на текст, портфолио, анализ на казус)	20%
Контролни работи (писмени изпитвания)	25%
Участие в групови практически дейности (дискусии, казуси, проекти, презентации, творчески задачи...)	30%

ДЕЙНОСТИ ЗА ПРИДОБИВАНЕ НА КЛЮЧОВИТЕ КОМПЕТЕНТНОСТИ, КАКТО И МЕЖДУПРЕДМЕТНИ ВРЪЗКИ

Философията учи на систематично и последователно мислене, което създава връзки между отделни явления и цялостен контекст. Ето защо в процеса на преподаване са възможни множество междупредметни връзки. Четири от осемте ключови компетентности в Европейската референтна рамка на задължителни ключови компетентности за учене през целия живот – умения за учене, обществени и граждански компетентности, инициативност и предприемчивост, културни познания и творчески изяви – се развиват оптимално

чрез обучението по философия. Елементи на други три ключови компетентности – умения за общуване на роден и на чужд език и дигитална компетентност – се включват в комплексните познавателни и функционални компетентности (*според Европейската квалификационна рамка*), които се формират в обучението по философия. Развиването на тези ключови компетентности преминава през осъществяването на разнообразни конкретни дейности.

Дейности	Ключови компетентности	Междупредметни връзки
В класната стая		
Анализ на философски и нефилософски (публицистичен, художествен, научен и др.) текстове на български и чужди езици (според профила на училището)	общуване на роден език общуване на чужди езици (според профила на училището)	български език и литература, чужди езици – умения за анализ на текст – посочване на примери от литературата по темите от програмата
Организиране на дискусии и дебати по философски, обществено значими и важни за училищната общност проблеми	общуване на роден език обществени и граждански компетентности	български език/чужди езици – спазване на езиковата норма
Анализ на казус	общуване на роден език обществени и граждански компетентности	природни науки, история, ИТ, география и икономика
Изготвяне на публични презентации на индивидуални и групови изследователски задачи	общуване на роден и чужд език дигитална компетентност инициативност и предприемчивост умения за учене	– спазване на езиковите норми при изложението – използване на ИКТ при търсене на информация и оформяне на презентации – планиране и осъществяване на индивидуални и групови изследователски задачи, работа в екип
Срещи с експерти (напр. консултанти по кариерно развитие, работещи със зависими и др.)	общуване на роден език обществени и граждански компетентности инициативност и предприемчивост	
Извън класната стая		
Самостоятелни или групови проучвания в интернет по теми от програмата	общуване на роден и чужд език умения за учене дигитална компетентност обществени и граждански компетентности	– търсене и критична оценка на информация в интернет (на роден или чужди езици)
Посещение на различни институции (консултантски центрове, НПО)	общуване на роден и чужд език умения за учене инициативност и предприемчивост обществени и граждански компетентности	гражданско, здравно, екологично и интеркултурно образование
Осъществяване на групови или индивидуални проекти (изследователски или социални), свързани със значими проблеми на личността, класа, училищната общност	инициативност и предприемчивост обществени и граждански компетентности	гражданско, здравно, екологично и интеркултурно образование
Организиране на тренинги за придобиване на различни умения (комуникативни, социални, лидерски...)	инициативност и предприемчивост обществени и граждански компетентности	гражданско, здравно, екологично и интеркултурно образование
Създаване, поддържане и участие във виртуални диалогични пространства (блогове, форуми и др.)	общуване на роден и чужд език умения за учене дигитална компетентност обществени и граждански компетентности	критично и аргументирано заявяване на лична позиция активно използване на ИТ за публикуване в интернет
Творчески задачи – рисунки, музика, поезия, проза, художествена фотография, компютърна графика, театър и др.	културна осъзнатост и творчество	изобразително изкуство, музика – изразяване на философски идеи чрез средствата на изучаваните изкуства

ОТГОВОРИ НА ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ ОТ РАЗДЕЛ „ЛОГИКА И КРИТИЧЕСКО МИСЛЕНЕ“

Тема: Какво е логиката?

Еднакви ли са доказателствата в математиката, физиката и историята? И ако не, по какво се различават?

Не, не са еднакви. Доказателствата на математиката са априорни (извършват се независимо от опита) и имат необходим характер. Те са, така да се каже, абстрактни „пресмятания“ без оглед на това как стоят нещата в света. Физиката си служи с множество видове доказателства. При тях става дума или за емпирично потвърждаване и опровергаване на теории (най-често чрез контролирани опити, т.е. експерименти), или за обяснение на конкретни феномени чрез погледането им под общи закономерности. Твърдения на историческата наука са най-често относно единични събития. Ето защо, за да се установи дали са истинни, т.е. дали описват факти, всяко от тях трябва да бъде сравнявано поотделно с действителността и по-точно, със „следите“, които отминалите събития са оставили в нея. Затова в историческата наука няма доказателства от типа на обосноваване на единични чрез общи истини (на извеждане на истини от твърдения за човека и света изобщо).

ВЪВ ФОКУС (С. 17)

Кои действия се извършват от заявителя и кои – от опонента?

Заявителят *твърди* и *защитава* изказването си, докато опонентът го *напада* (опитва се да го опровергае). С всяко от трите вида комплексни изказвания „А и В“, „А или В“ и „ако А, то В“ заявителят се обвързва с определени – във всеки от трите случая различни – условия, при които тези изказвания биха били истинни. Опонентът атакува съответните условия, т.е. повдига въпроса дали те са изпълнени. Специфично при нападението на „ако А, то В“ е, че тъй като заявителят твърди с него „В“, при условие че „А“, опонентът първо трябва да докаже „А“ (да покаже, че условието, което „А“ формулира, е изпълнено) и едва тогава има право да повдигне въпроса за „В“, т.е. да изиска заявителят да го докаже.

Тема: Възникване на логиката при Аристотел

1. Каква е връзката между реториката и логиката според Аристотел?

Докаато реториката е изкуство за убедителното говорене, логиката е наука за коректното разсъждение. Заниманията с логика възникват най-напред дотолкова като част от заниманията с реторика, доколкото и при двете дисциплини става въпрос за защитаване на теза в рамките на дискусия (диалог, разговор). За разлика от реториката обаче логиката е ориентирана към понятието за истина, към въпроса – как извеждаме с необходимост нови *истини* от вече установени такива.

2. Кога употребяваме думата „е“ като израз за идентичност?

Когато я употребяваме между два израза за единични предмети (били те собствени имена, местоимения или определителни описания).

3. Кога употребяваме думата „е“ като израз за приписване на свойство?

Когато след нея не стои израз, с който назоваваме (идентифицираме) определен *единичен* предмет (за който искаме да изкажем нещо), а израз, с който характеризираме и съответно класифицираме някакъв вече назован предмет, т.е. израз, който е приложим – в този класификаторен смисъл – върху *множество* предмети. Тази употреба на „е“ не е транзитивна (не допуска „пренасяне“). От „Венера е планета“ и „Марс е планета“ не можем да заключим: „Венера е Марс“, докато от „Вечерницата е Венера“ и „Зорницата е Венера“ можем да направим заключението: „Вечерницата е Зорницата“.

ВЪВ ФОКУС (С. 20)

Разгледайте следните примери и свържете с всеки от тях един от случаите (а) идентичност, (б) приписване на свойство за предмет, (в) съществуване, (д) отношение между множества от предмети.

- (I) Вечерницата е планета. – (б)
- (II) Вечерницата е Зорницата. – (а)
- (III) Конят е четириногото. – (д)
- (IV) Бог е. – (в)

Примери за:

идентичност – „Венера е втората планета на Слънчевата система“ (предметът *Венера* е идентичен с предмета *втората планета на Слънчевата система*)

приписване на свойство на предмет – „Венера е разположена между Земята и Меркурий“ (на предмета *Венера* се приписва свойството *да бъде разположена между Земята и Меркурий* = казва се, че предметът Венера е *елемент* на множеството на нещата, които са разположение между Земята и Меркурий)

утвърждаване на включване на множество в друго множество – „Планетите са небесни тела, които се движат по орбити около звезди“ (казва се, че множеството на *предметите, които имат свойството да бъдат планети*, е подмножество на множеството на *предметите, които имат свойството да бъдат небесни тела, които се движат по орбити около звезди*).

с. 21: На какво почива некоректното им заключение?

Некоректността на заключението почива на двусмислената употреба на думата „твой“ (по-точно обяснение има след цитирания текст).

Тема: Аргумент и валидност

1. Мислите ли, че трансформацията на едно изречение в друго изречение, чийто смисъл, както изглежда, се съдържа в смисъла на първото изречение, е аргумент? Аргументи ли са напр. преходите:

- „всички гърци са хора“ ⇒ „някои хора са гърци“
- „някои гърци са философи“ ⇒ „някои философи са гърци“
- „нито един персиец не е философ“ ⇒ „нито един философ не е персиец“
- „не всички гърци са философи“ ⇒ „някои гърци не са философи“

Това не са аргументи в собствения смисъл на гумата, а в по-голямата си част изречения с различна езикова форма, но напълно еднакво съдържание (само в един случай съдържанието на новото изречение е само част от това на старото). Въпреки това понякога в традиционната логика тези преходи се наричат непосредствени умозакljučения – непосредствени, защото се извършват на базата само на една предпоставка (а не така, че от две или повече твърдения да се синтезира едно ново твърдение, което не се съдържа в нито едно от тях поотделно), а умозакljučения, защото все пак имаме преход към нова формулировка.

2. Един от тези преходи не е валиден в обратната посока. Кой е той?

Първият. От „някои хора са гърци“ не следва „всички гърци са хора“, а само „някои гърци са хора“.

3. Дали тези преходи почиват на значението на гумите „грък“, „човек“, „философ“ и „персиец“, или на смисъла на формалните изрази „всички X са Y“, „някои X са Y“, „нито един X не е Y“, „някои X не са Y“ и „не всички X са Y“?

На смисъла на формообразуващите гуми „всички... са...“, „някои... са...“ и съотв. на отношенията между X и Y, които биват изразявани във „всички X са Y“, „някои X са Y“ и т.н. Това се вижда по факта, че при всяко заместване на променливите със съдържателни гуми се получава валиден преход. Следователно преходите са независими от значението на „грък“, „човек“ и т.н.

Тема: Логически закони

1. Едни и същи ли са логическите закони и психологическите закони, по които протича мисленето?

Не, не са. Психологическите закони описват актуалните процеси в съзнанието, при които възникват индивидуални представи и мисли, докато логическите закони описват общата валидност на вече възникналите по психологически закони мисловни съдържания. Психологическото съпътства логическото, но не може да го обясни – така както изследването на физическите свойства на изписването на Питагоровата теорема с тебешир върху една черна дъска не може да замести нейното математическо доказателство.

2. Логиката формулира закони за формално-валидното заключаване. Ако правим заключения, с които нарушаваме тези закони, дали получаващите се отпук логически некоректни заключения протичат също по психологически закони, както и логически коректните заключения?

Да, грешните разсъждения протичат по същия начин по психологически закони, по които и правилните. Ето защо специфичната разлика между „валидно“ и „невалидно“ не може да се разкрие от психологията.

3. Може ли психологията да отличи логически коректните от логически некоректните заключения, след като и първите, и вторите протичат като психични процеси?

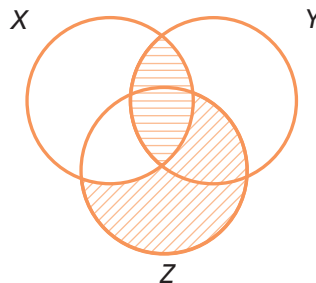
Не, не може. Това би трябвало да става ясно от разсъжденията по въпросите дотук.

ВЪВ ФОКУС (С. 25)

(с. 25): Опитайте се да проверите чрез диаграми валидността на следните силоризми:

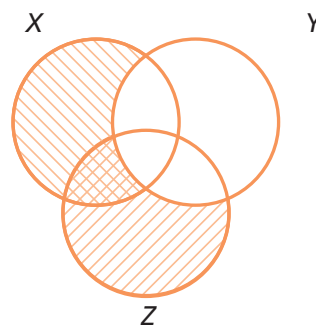
а) „нито едно X не е Y“, „всички Z са X“ \Rightarrow „нито едно Z не е Y“;

б) „всички X са Y“, „всички Z са Y“ \Rightarrow „всички Z са X“;
а) „нито едно X не е Y“, „всички Z са X“ \Rightarrow „нито едно Z не е Y“.

Закljučението е валидно.

б) „всички X са Y“, „всички Z са Y“ \Rightarrow „всички Z са X“.

Закljučението не е валидно, защото двете предпоставки не изключват възможността да има Z, които не са X.

Тема: Понятие, съждение, умозакljučение

1. Как възникват понятията според традиционната логика?

Най-напред чрез абстракции от данните и образите на сетивното възприятие се извличат (все по-общо) понятия, а после чрез дефиниции на базата на тези понятия могат се получат нови (и все по-определени) понятия.

2. Кое от словосъчетанията не изразява съждение и защо: а) „зелените ябълки са пет“, б) „петте ябълки са зелени“, в) „петте неща са зелени ябълки“, г) „има пет зелени ябълки“, д) „пет зелени ябълки“, е) „няма пет зелени ябълки“.

„пет зелени ябълки“ – защото това словосъчетание (дори и изречено в подходяща ситуация) не може да бъде нито истинно, нито неистинно и следователно не може да изрази съждение.

3. Кои от следните твърдения не образуват умозакljučение: а) „Или часовникът не удари 24 пъти, или новият ген започна“; б) „Часовникът удари 24 пъти. Следователно новият ген започна“.

а) защото е чисто и просто едно сложно изречение (с което се прави едно-единствено, макар и комплексно, твърдение), а не преход от едно изречение (с което се прави едно самостоятелно твърдение) към по-нататъшно (с което се прави друго самостоятелно твърдение).

ВЪВ ФОКУС (С. 34)

1. Възниква ли връзката между понятията в съжденията единствено по силата на логическата функция на думата „е“, както е напр. в „Сократ е атинянин“?

В традиционната логика се е приемало, че това е така. На пръв поглед изглежда, че нещата наистина стоят по този начин, защото в изречения като „Сократ е атинянин“ връзката между думата, с която се отнасяме към един предмет (в случая собственото име „Сократ“), и думата, с която изказваме едно свойство за този предмет (в случая „атинянин“), се създава чрез думата „е“. Съвременното схващане е обаче, че това е единствено своеобразие на езика и че не е задължително то да има логическо съответствие на нивото на понятията. Ние можем да изразим същото съдържание и чрез изречения, в което думата „е“ не се употребява, напр. „Сократ има атинско потекло“ (вместо „Аристотел е авторът на *Метафизика*“ можем да кажем „Аристотел написа *Метафизика*“, вместо „Това листо е жълтеникаво“ – „Това листо жълтее“ и т.н.).

2. Изразяват ли изреченията, в които не се появява „е“, също съждения?

Да, защото и тези изречения изразяват съдържания, които са способни да бъдат оценени като истинни или неистинни.

3. Има ли съществена разлика между „Сократ сега“, където няма „е“, и „Сократ е сегнал“, където има?

Не, няма. Двете изречения описват едно и също положение на нещата. И в двете се казва, че на човека Сократ е присъщо свойството да бъде сегнал (= да сега). Тук още веднъж се вижда, че думата „е“ не е задължителна, за да се създаде връзка между предмета, за който говорим, и свойството, което му приписваме чрез изказването (в случая е достатъчно спрежението на глагола, а в езици като китайския, които нямат словоизменяне (флексия), за тази цел служи словоредът).

ТИ АНАЛИЗИРАШ (С. 35)

1. Откъде се вземат понятията? От (абстракция от) сетивата? Не ги ли превръщаме в нещо лично и несподелимо, като настояваме, че всеки трябва да ги извлече първа от собствените си сетива?

Според традиционната логика понятията се получават чрез абстракция от сетивните данни. Ние виждаме три дървета, напр. една бреза, една върба и една ела, и започваме да се абстрахираме от формата на листата, на кората и т.н. и достигаем така до понятието за дърво. Ако продължим да се абстрахираме от стеблото, дървесинната структура и подг., ще достигнем до понятието за растение, после до понятието за живо същество, понятието за предмет и т.н. Съвременното схващане не приема този опростен модел, защото той би довел до абсурдното изискване, че ако иска да разполага с понятия, всеки трябва сам да си ги абстрахира, за да ги образува в индивидуалното си съзнание. Тогава обаче понятията на един не биха били понятията на друг и неща като разбирателство, образование, наука и т.н. не биха били възможни. Традиционната логика поценява ролята на езика. Благодарение на него хората разполагат с общо бозатство от понятия. Ние влизаме в досег с нови понятия, като овладяваме употребата на нови думи, като усвояваме способността да ги разбираме. Това не означава, че аб-

стракцията не играе никаква роля. Тя е важна, но не става в празното пространство на едно единично съзнание, а в езика, и по-точно чрез регламентиране на употребата на думи чрез употребата на думи думи.

2. Дали като кажем: „Луната е на 384 467 км от Земята“, намерението ни е да говорим за нашето понятие за Луната? И ако е така, нямаше ли да кажем по-скоро: „Моето понятие за Луната е на 384 467 км от Земята“?

Очевидно е, че нашето намерение е да говорим за самите предмети, а не за нашите понятия или представи за тях. Затова Кант не е прав, когато казва, че нашето познание се отнася само до явленията на опита, но не и до нещата сами по себе си. Точно обратното – въпреки че вероятно често се заблуждаваме – ние говорим за самите неща, а не за нашите представи за тях. Ако не беше така, ние просто нямаше да можем да се разбираме.

Тема: Дума и значение

ВЪВ ФОКУС (С. 38)

Смятате ли, че онова, за което мислим, когато казваме изречението „Антония е роднина на Тодор“, са двата предмета Антония и Тодор, за които изказваме едно отношение, или това е само Антония, на която приписваме свойството „да бъде роднина на Тодор“? Същото ли е онова, което мислим тук, с това, което мислим в изречението „Тодор е роднина на Антония“? Дали ако в двете изречения мислим едно и също нещо, ние не мислим в тях и за едни и същи неща?

Традиционното схващане, което се опира очевидно на граматическата форма на изказванията, е, че двете изречения „Антония е роднина на Тодор“ и „Тодор е роднина на Антония“ говорят за различни неща. В първото говорим за Антония и ѝ приписваме едно свойство, а във второто говорим за Тодор и му приписваме друго свойство. Обратно, според съвременното схващане, което не взема за ориентир граматическия строеж на изречението, а въпроса за условията за неговата истинност, двете изречения се различават само граматико-синтактически, но не и логико-семантично. Двете изречения имат едно и също съдържание (значение). Те описват едно и също положение на нещата в света. Всеки, който разбира едното и знае, че то е истинно, и разбира другото, знае непосредствено от самото това (без допълнителни познавателни ходове), че и то е истинно. Условието за истинност на двете изречения – онова, което трябва да бъде изпълнено в света, за да бъдат те истинни, – е предметът, към който се отнасяме със собственото име „Антония“, да се намира в отношението на роднинство с предмета, към който се отнасяме със собственото име „Тодор“. Затова бихме могли да кажем, че във всяко от изреченията казваме нещо за *два предмета*, а именно, че им приписваме едно отношение. Отношението на „роднинство“ е наистина симетрично (едно отношение R е симетрично, ако от това, че a се намира в R към b , следва, че b се намира в R към a), но казаното важи и за несиметричните отношения. Тогава бихме използвали просто съответното обратно (конверсно) отношение, за да формулираме еквивалентно изказване (за всяко отношение R важи, че ако a се намира в

R към b , има едно обратно отношение R^* от такъв вид, че b се намира в R^* към a , напр. учител/ученик, господар/слуга и пог.). Така „Антония е дъщеря на Тогор“ има същото логическо съдържание като „Тогор е баща на Антония“. Ние отново можем да кажем, че тези две изречения се различават граматически, но не и логически, защото описват едно и също положение на нещата. В тях отново имаме случай, в който изказваме отношение за два предмета. На свой ред „Константин е племенник на Тогор“ и „Тогор е племенник на Константин“ описват две различни положения на нещата и имат съответно две различни съдържания от логическа гледна точка.

С. 39: Имат ли понятията съществуване със сърце и съществуване с бъбрек един и същ обем, макар и различно съдържание? Казано по-съвременно: имат ли изразите „съществуване със сърце“ и „съществуване с бъбрек“ истинно приложение върху едно и също множество предмети, въпреки че имат различни значения?

Да.

Тема: Дефинициите

1. Какво е отношението между дефинициите и многозначността?

Дефинициите следва да помагат за преодоляване на многозначността на думите, като нормират тяхната употребата чрез еднозначно фиксиране на значението им

2. Какво е отношението между дефинициите и неяснотата?

Дефинициите следва да помагат за преодоляване на неяснотата на думите, като обясняват тяхното значение чрез добре познати признаци или прибеждане на разбираеми случаи (на употреба).

3. Кой от видовете дефиниции е насочен изрично към нормиране на езикови феномени?

Номиналните дефиниции на традиционната логика и синтетичните дефиниции на съвременната логика.

4. Можем ли да определим същността на вид предмети, без да използваме езикови средства?

Не, не можем. Определенията (дефинициите) не са възможни без езикова формулировка.

ВЪВ ФОКУС (С. 43)

Дайте примери за отрицателна, кръгова и неразбираема дефиниция.

- Врещето не е нито влечуго, нито бозайник; богословието не е нито наука за природата, нито наука за културата (отрицателни дефиниции)
- щуката е риба, която е щука; кръгът е множество на подредени в кръг точки (кръгови дефиниции)
- архитектурата е застинала музика; истината е частица от безкрайността (неразбираеми дефиниции)

Тема: Логика на изказванията

1. Кои езикови единици са най-малките носители на стойности по истинност?

Изреченията.

2. Сложно ли е от логическа гледна точка изречението: „Астрономът, който е открил елипсоидната форма на орбитите на планетите, е починал в нищета“.

Не. Подчиненото изречение „който е открил елип-

совидната форма на орбитите на планетите“ не образува подизречение в логическия смисъл на думата, защото не може да носи самостоятелна стойност по истинност (то няма логически подлог: думата „който“ не е израз, който се отнася към определен предмет, и затова не може да бъде нито истинно, нито неистинно). Ето защо, тъй като нямаме случай на няколко – свързани в логическа връзка – носителя на стойности по истинност, ние нямаме работа и с логически сложно изречение (макар че цялото изречение е сложно от граматическа гледна точка, тъй като в него се появяват повече от едно сказуеми). От логическа гледна точка можем да кажем: допълвайки израза „астрономът“, подчинено изречение служи просто за образуването на един сложен подлог. Вместо „астрономът, който е открил елипсоидната форма на орбитите на планетите, е починал в нищета“ също толкова добре можем да кажем: „открилият елипсоидната форма на орбитата на планетите астроном е починал в нищета“, където думите „открилият елипсоидната форма на орбитата на планетите астроном“ са просто подлог и не включват в своя състав подчинено изречение.

ВЪВ ФОКУС (С. 48 – 49)

Конюнкции ли са следните изречения: а) „Антония и Магдалена са ученички“, б) „Антония и Магдалена са приятелки“, в) „Антония и Магдалена направиха снежен човек“?

а) е конюнкция и може да се прегаде като „Антония е ученичка и Магдалена е ученичка“;

б) не е конюнкция и не може да се прегаде чрез конюнктивна връзка на две елементарни изречения като „Антония е приятелка и Магдалена е приятелка“, защото нито „Антония е приятелка“, нито „Магдалена е приятелка“ дават израз на завършени съдържания, които могат да се оценят като истинни или неистинни. б) е еквивалентно на елементарното релационно изречение „Антония е приятелка на Магдалена“;

в) не е конюнкция, защото тук отново нямаме две самостоятелни изказвания, които са свързани с „и“, а едно изказване с комплексен подлог – „Антония и Магдалена заедно – т.е. тяхната група – е направила снежен човек“.

Тема: Условни и дизюнктивни аргументи

1. Каква е разликата между символните записи: „ $((A \rightarrow B) \wedge A) \rightarrow B$ “, от една страна, и „ $A \rightarrow B$ “, „ $B \Rightarrow A$ “, от друга?

Формулата „ $((A \rightarrow B) \wedge A) \rightarrow B$ “ представя едно-единствено – макар и сложно – изречение, докато символният израз „ $A \rightarrow B$ “, „ $B \Rightarrow A$ “ представя прехода от двете самостоятелни изречения „ $A \rightarrow B$ “ и „ B “ (първото от които е сложно, а второто – просто) към трето изречение, а именно към „ A “.

2. Колко прости изречения се срещат в сложното изречение: „ $((A \vee B) \wedge \neg A) \rightarrow B$ “?

Две – „ A “ и „ B “. Подизреченията обаче са повече: „ $(A \vee B) \wedge \neg A$ “, „ $A \vee B$ “, „ $\neg A$ “ и разбира се, „ A “ и „ B “.

3. Валиден ли е преходът: „ $A \rightarrow B$ “ \leftrightarrow „ $\neg B \rightarrow \neg A$ “?

Да, защото кореспондиращото изречение „ $(A \rightarrow B) \leftrightarrow (\neg B \rightarrow \neg A)$ “ е логически истинно, както може да се провери чрез табличния метод:

$(A \rightarrow B) \leftrightarrow (\neg B \rightarrow \neg A)$	$(A \rightarrow B)$	$(\neg B \rightarrow \neg A)$	$(A \leftrightarrow B)$	$(\neg A \leftrightarrow \neg B)$
И	И	И	И	И
И	И	Н	Н	И
И	Н	И	Н	И
И	Н	Н	И	И
1	5	2	9	6

ВЪВ ФОКУС (С. 54)

Опитайте се да представите: а) „ \rightarrow “ чрез „ \vee “ и „ \neg “; б) „ \wedge “ чрез „ \rightarrow “ и „ \neg “; в) „ \vee “ чрез „ \wedge “ и „ \neg “.

- а) $A \rightarrow B \leftrightarrow \neg(A \wedge \neg B) \leftrightarrow \neg A \vee \neg \neg B \leftrightarrow \neg A \vee B$
 б) $A \wedge B \leftrightarrow \neg(\neg A \vee \neg B) \leftrightarrow \neg(\neg \neg A \rightarrow \neg B) \leftrightarrow \neg(A \rightarrow \neg B)$
 в) $A \vee B \leftrightarrow \neg A \rightarrow B \leftrightarrow \neg(\neg A \wedge \neg B)$

Първите формули след подлежащите на предаване изрази са образувани на базата на еквивалентностите, които са представени в урока непосредствено преди тази задача, а именно на базата на предаването на „ \rightarrow “ чрез „ \wedge “ (и отрицание), на „ \wedge “ чрез „ \vee “ (и отрицание) и на „ \vee “ чрез „ \rightarrow “ (и отрицание). В следващите формули правим по-нататъшни трансформации на базата на същите еквивалентности. Тъй като така в а) и б) се натрупват двойни отрицания, при третата трансформация ги премахваме.

ЕНЦИКЛОПЕДИЯ (С. 55)

Как от законите за отрицание на конюнкцията и дизюнкцията могат да се получат дефинициите на „ \wedge “ и чрез „ \vee “ и „ \neg “ и на „ \vee “ чрез „ \wedge “ и „ \neg “?

За да получим дефиниция на конюнкцията от „ $(A \wedge B) \leftrightarrow \neg A \vee \neg B$ “, трябва просто да отречем левия (и десния член) на еквивалентността: „ $\neg \neg(A \wedge B) \leftrightarrow \neg(\neg A \vee \neg B)$ “, тъй

като така отричаме отрицанието пред конюнкцията и тогава можем да го елиминираме по силата на закона за двойното отрицание. След като махнем двойното отрицание, получаваме логическата еквивалентност: „ $(A \wedge B) \leftrightarrow \neg(\neg A \vee \neg B)$ “, на чиято основа можем да формулираме дефиницията:

$$A \wedge B \stackrel{\text{def}}{=} \neg(\neg A \vee \neg B)$$

По същия начин можем да получим дефиницията на дизюнкцията чрез конюнкция и отрицание:

$$A \vee B \stackrel{\text{def}}{=} \neg(\neg A \wedge \neg B)$$

ЛЮБОПИТНО (С. 55)

Проверете с таблици за истинност дали „ $(A \vee B) \wedge \neg(A \wedge B)$ “ и „ $\neg(A \leftrightarrow B)$ “ са логически еквивалентни.

Ние можем да направим таблици за истинност на двете формули „ $(A \vee B) \wedge \neg(A \wedge B)$ “ и „ $\neg(A \leftrightarrow B)$ “:

$(A \vee B) \wedge \neg(A \wedge B)$	$(A \vee B)$	$\neg(A \wedge B)$	$\neg(A \leftrightarrow B)$
И	И	И	Н
И	И	Н	И
И	Н	И	И
И	Н	Н	Н
1	5	2	8

и

$\neg(A \leftrightarrow B)$	$(A \leftrightarrow B)$	$\neg(A \leftrightarrow B)$
И	И	Н
И	Н	И
И	И	Н
И	Н	И
4	1	3

и да сравним техните главни колонки (кол. 8 на първата таблица и кол. 4 на втората) и тогава ще видим, че те са еднакви. Но ние можем и да свържем двете формули в материална еквивалентност и да провери дали тази еквивалентност е логически истинна:

$((A \vee B) \wedge \neg(A \wedge B)) \leftrightarrow \neg(A \leftrightarrow B)$	$(A \vee B) \wedge \neg(A \wedge B)$	$\neg(A \leftrightarrow B)$
И	И	И
И	И	Н
И	Н	И
И	Н	Н
1	7	2

Колонка 13 показва, че изключващата дизюнкция „ $(A \vee B) \wedge \neg(A \wedge B)$ “, чиято главна колонка е 10, и отрицанието на материалната еквивалентност, чиято колонка е 12, са логически еквивалентни. След като изречението „ $((A \vee B) \wedge \neg(A \wedge B)) \leftrightarrow \neg(A \leftrightarrow B)$ “ е логически истинно, ние можем да запишем:

$$(A \vee B) \wedge \neg(A \wedge B) \leftrightarrow \neg(A \leftrightarrow B)$$

ТИ АНАЛИЗИРАШ (С. 55)

Опитайте се да превърнете простите дилеми в изречения и да проверите дали са логически истинни.

Простата конструктивна дилема „ $(A \rightarrow B) \wedge (C \rightarrow B)$ “, „ $A \vee C \Rightarrow B$ “ се превръща в имплекативно изречение: „ $((A \rightarrow B) \wedge (C \rightarrow B)) \wedge (A \vee C) \rightarrow B$ “, за което получаваме следната таблица за истинност:

$((A \rightarrow B) \wedge (C \rightarrow B)) \wedge (A \vee C)$	\rightarrow	B
и	и	и
и	и	н
и	н	и
и	н	н
н	и	и
н	и	н
н	н	и
н	н	н

Колонка 13 показва, че имплекативно изречение „ $((A \rightarrow B) \wedge (C \rightarrow B)) \wedge (A \vee C) \rightarrow B$ “ е логически истинно, а това означава, че простата конструктивна дилема е формално-валиден аргумент.

Простата деструктивна дилема „ $(A \rightarrow B) \wedge (A \rightarrow C)$ “, „ $\neg B \vee \neg C \Rightarrow \neg A$ “ се превръща в имплекативно изречение: „ $((A \rightarrow B) \wedge (A \rightarrow C)) \wedge (\neg B \vee \neg C) \rightarrow \neg A$ “, за което получаваме следната таблица за истинност:

$((A \rightarrow B) \wedge (A \rightarrow C)) \wedge (\neg B \vee \neg C)$	\rightarrow	$\neg A$
и	и	и
и	и	н
и	н	и
и	н	н
н	и	и
н	и	н
н	н	и
н	н	н

Колонка 16 показва, че имплекативно изречение „ $((A \rightarrow B) \wedge (A \rightarrow C)) \wedge (\neg B \vee \neg C) \rightarrow \neg A$ “ е логически истинно, а това означава, че простата деструктивна дилема е формално-валиден аргумент.

Сложните дилеми съдържат по четири елементарни изречения. Тяната проверка би била твърде обстоятелствена. Докато случаите на възможните комбинации на стойностите по истинност на две елементарни изречения „A“ и „B“ са 4, а тези на три изречения „A“, „B“ и „C“ – 8, то при четири елементарни изречения „A“, „B“, „C“ и „D“ имаме 16 възможни комбинации на техните стойности по истинност (по-общо, възможните комбинации на 2 стойности по истинност за n изречения са 2^n). Затова можем да въведем съкратен вариант на табличния метод: търсене на критичен случай, който прави комплексното изречение неистинно. Ако такъв не може да се конструира, то е логически истинно.

Да разгледаме сложната деструктивна дилема.

	$((A \rightarrow B) \wedge (C \rightarrow D)) \wedge (\neg B \vee \neg D)$	\rightarrow	$(\neg A \vee \neg C)$
1		н	
2	и		н
3		н	н
4		и	и
5	и		
6		и	
7	и		
8		и	
9		и	и
10		н	н
11		н	

Рег 1 допуска неистинност н на основния оператор (кол. n). Той е импликация. Импликацията е неистинна само

в един случай, а именно когато първото ѝ подизречение (кол. h) е истинно u , а второто ѝ подизречение (кол. q) – неистинно n . В ред 2 записваме този случай. Така в q получаваме една неистинна дизюнкция. Дизюнкцията е неистинна само в един случай, а именно когато и двете ѝ подизречения (кол. o и кол. r) са неистинни. Записваме този случай в ред 3. Тъй като o и r представят отрицания на елементарните изречения A (кол. p) и C (кол. s), пишем две u в ред 4 за p и s . Като следваща стъпка в ред 5 записваме стойностите на A и C , които току-що установихме в ред 4, и при появата на A и C в o и e . Тъй като от първоначалното допускане на n за главната импликация в n следваше, че конюнкцията в h е истинна, а една конюнкция е истинна единствено в случая, в който и двете ѝ подизречения (кол. d и кол. k) са истинни, сега записваме това обстоятелство в ред 6. Първият член на тази конюнкция представлява, на свой ред, също конюнкция (кол. d), за която установихме, че е истинна. Това означава, че двете ѝ подизречения (кол. b и кол. f), на свой ред, също трябва да бъдат истинни. Записваме това в ред 7. Тъй като както b , така и f представят истинни импликации, за чиито първи членове A и C вече знаем, че са истинни, то вторите членове на тези импликации, B и D , също трябва да бъдат истинни, защото в противен случай импликациите биха били неистинни. Записваме това в ред 8 (кол. c и g). Като следващ ход записваме в ред

9 току-що установените стойности на B и D също и при тяхната поява в j и m . Тъй като елементарните изречения B и D от j и m биват отричани в i и l , т.е. от истини в j и m получаваме неистини в i и l , записваме това в ред 10. Стойностите на отрицанията на B и D в i и l (двете n) показват, че в k имаме една дизюнкция с два неистинни члена (а именно отрицанията на B и D). Това означава обаче, че самата тази дизюнкция трябва да бъде неистинна, защото една дизюнкция е неистинна именно в случая, когато и двата ѝ члена са неистинни. Затова в ред 11 записваме n за тази дизюнкция в k . Но в ред 5 вече бяхме достигнали до това, че същата тази дизюнкция е истинна. Фактът, че сега трябва да я определим като неистинна, показва, че достигаме до противоречие. Оттук можем да заключим, че не можем да конструираме критичен случай (разпределение на стойности по истинност на елементарните изречения), в който подлежащото на анализ комплексно изречение става неистинно, а след като не може да бъде неистинно, то трябва да бъде истинно – то е необходимо истинно. То изразява една логическа истина.

Вместо да записваме всичко това в отделни редове – нещо, което направихме тук само заради по-голямата нагледност, – ние можем да проиграем отделните ходове в един-единствен ред – отново, за да видим дали можем да получим ситуация (интерпретация), в която комплексното изречение става неистинно:

$((A \rightarrow B) \wedge (C \rightarrow D)) \wedge (\neg B \vee \neg D)$		$\rightarrow (\neg A \vee \neg C)$																
u	u	u	u	u	u	u	u	n	u	u/n	n	u	n	n	u	n	n	u
a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n	o	p	q	r	s

Тук пак виждаме, че в k се появява противоречие, защото „ $\neg B \vee \neg D$ ” трябва да е u (според u на h , което следва от n на n) и трябва да бъде n (след двете n за i и l). След като допускането на неистинността на главния оператор води до противоречие, то изречението не би могло да бъде неистинно, т.е. то е логически истинно.

Тема: Логическа всеобщност

1. Как бихте характеризирали – от логическа гледна точка – твърдението: „Всички хора са потомци на някои богове”, където се срещат както изразът „всички”, така и изразът „някои”?

Това твърдение съдържа два генерализиращи изрази „всички” (изразяващ универсалност или всеобщност) и „някои” (изразяващ частичност или особеност). В този смисъл то представлява случай на сложна генерализация (обобщение). Този тип генерализации излизат извън рамките на традиционната класификация на съжденията на общи, частни и единични (и показва нейната ограниченост).

2. Еднакъв ли е смисълът на изреченията: „Христос спечели няколко души за своето учение” и „Няколко души бяха спечелени от Христос за неговото учение”? Еднакви ли са техните условия за истинност?

Да, смисълът е еднакъв, както се вижда по това, че двете изречения имат еднакви условия за истинност: едни и същи биха били неща в света, които биха направили тези изречения истинни или неистинни (а това показва, че те описват едно и също положение на нещата, макар и по различен начин). Това е схващането

на съвременната логика. Според традиционната обаче двете изречения се различават логически, защото първото е единично (в него за един индивид се изказва комплексното свойство да спечели няколко души за своето учение), а второто частно (за част от елементите на множеството на хората се изказва комплексното свойство да бъдат спечелени от Христос за неговото учение). От съвременна гледна точка това е граматическа, а не логическа разлика.

3. Дали разликата между изреченията „Не всички философи си противоречат” и „Някои философи не си противоречат” е само граматическа, но не и логическа?

От съвременна гледна точка – да; от традиционна – не. Според традиционните логици двете изречения са случаи на различни логически форми (формата на отрицанието на общоутвърдителното съждение и формата на частноотрицателното съждение). Съвременните логици възразяват, че въпреки че тук се появяват различни логически оператори („всички”, „някои”) във връзка с отрицания, те образуват в крайна сметка еквивалентни логически форми (както се вижда по еднакви условия за истинност на съответните изречения). Следователно разликата е само на нивото на езиковия израз, но не и на нивото на неговото значение.

ВЪВ ФОКУС (С. 61)

Представете чрез логически символи: а) универсалното обобщение „всички мравки са отровни“ в смисъла на „за всяко x : ако x е мравка, то x е отровно“ и б) екзистенциалното обобщение „някои мравки са зелени“ в смисъл на „за поне едно x : x е мравка и x е зелено“.

- а) Всички мравки са отровни
за всяко x : ако x е мравка, то x е отровно
за всяко x : ако $x \in P$, то $x \in Q$
за всяко x : $x \in P \rightarrow x \in Q$
 $\forall x[x \in P \rightarrow x \in Q]$

- б) някои мравки са зелени
за поне едно x : x е мравка и x е зелено
за поне едно x : $x \in P$ и $x \in Q$
за поне едно x : $x \in P \wedge x \in Q$
 $\exists x[x \in P \wedge x \in Q]$

ОТГОВОРИ НА ВЪПРОСИТЕ ОТ ТЕСТОВЕТЕ ОТ УЧЕБНИКА

ТЕСТ 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Б	Г	А	Б	Б	В	В	Б	Б	Г	Б	А	Г	Логиката е наука за формите на мисленето.

ТЕСТ 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Б	Б	В	В	В	Б	Г	Б	Математизация (алгоритмична изводимост между знанията), абсолютна точност и сигурност, експериментална проверка на хипотезите.	Съмнение, достоверност, вродени идеи, рационализъм

ТЕСТ – ИЗХОДНО РАВНИЩЕ

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
А	Б	Б	А	Г	А	Б	В	Б	В	Г	Г	Б	Свободно движение на капитали, стоки, работна сила; налагане на международни правни стандарти за човешки права; интензивен образователен и културен обмен; международни екологични и социални проекти.	Философията започва с учудването. Това означава, че човек не остава до баналното, а е истински озадачен, провокиран да разбере какво поражда и как е възможно това явление/обект да съществува.	Демокрация на участието предполага хора заинтересовани, проактивни, с жив граждански рефлекс, готови да имат инициатива, да внесат предложения за промени в законодателство, да осъществят граждански контрол, да изискват отчетност, публичен дебат и прозрачност на мотивите за вземаните политически решения.

**КНИГА ЗА УЧИТЕЛЯ
ПО
ФИЛОСОФИЯ
ЗА 10. КЛАС**

Автори

проф. г-н Георги Каприев
проф. г-р Димитър Вацов
проф. г-р Тодор Полименов
Диана Маркова

Водещ редактор

Даниела Кръстева

Графичен дизайн

Николай Пекарев

Коректор

Мила Томанова

Българска. Първо издание, 2019 г.
Формат 60x90/8. Печатни коли 6.5
ISBN 978-954-18-1423-9

Издател

„КЛЕТ БЪЛГАРИЯ“ ООД
1574 София, ул. „Никола Тесла“ № 5, BSR 2, етаж 4
мел.: 02 8061 300, e-mail: administration@bulvest2000.com
www.bulvest.com

ISBN 978-954-18-1423-9

9 789541 814239